

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Divre yeme 'am 'olam

toldot 'am Yiśra'el mi-yeme qedem 'ad ha-yom ha-zeh

Mi-yeme qedem 'ad sof shilṭon Paras be-Yehudah

Dubnov, Shim'on

Tel-Aviv, 1933

ינש רפס

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-5942

1913

התאחדות ארצישראלית

מ. 1913-1914

§ 12. השקפה כללית.

באמצע המאה היא לערך (לפני החורבן השני ולפני סה"ט) נמרה ההשתלשלות מן המשטר הקדמון של בתי-אבות למשטר המלוכה בישראל. שתי תקופות כבר עברו על העם: (א) ימי הנדידה, שבהם לא היתה לו ארץ משלו והיה נע ונד בארצות הישוב או במדבריות שבין ארם נהרים ומצרים; (ב) הימים שאחרי כבוש ארץ כנען, שבהם התרנל לחיי ישוב על אדמתו אבל עדיין לא היה לו משטר-מלכות קבוע. וכעת הוא נכנס לתקופה שלישית בדברי ימיו – תקופת בנין המדינה. ההתפתחות ההיסטורית בישראל מתקדמת על פי חוקים קבועים: עם נודד נהפך לעם של ישוב, ואחר כך – לאומה מדינית. הגלגול החדש נתהווה לא רק בתוקף הכרה פנימי אלא גם בתוקף הכרה היצונית. במאה היא כבר היו כל העמים מסביב לישראל מסודרים בבריתות-מלוכה קטנות או גדולות. הפלשתים מים, אדום מננב, מואב ועמון מקדם, הארמיים מצפון – כולם הנו כדור על אדמת ישראל ונכונים היו לפשוט עליה בכל שעת-כושרה. רק הצידונים מצפונית-מערבית שכנים שלוים היו. התנפלות העמים השונים וביהוד הפלשתים הכריחה סוף סוף את שבטי ישראל המסורדים להתאחד ולשים בראשם מלך כמפקד הצבא העליון. רצונו של העם הובע בבהירות יתרה בדרישתו אל שמואל, כמסופר במקרא: שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו.

שאוול, נכור חיל משבט בנימין, בחירה-העם הראשון, התחזק על כסאו בזכות מעשי נבורתו לשחרור עמו. איש מלחמה היה, מנהיג העם ומנין על אדמתו. עיקר מלכותו היתה הננת האומה על נפשה. בימי המלך שמלך אחריו, דוד, אבי בית-המלכות משבט יהודה, התרוממה מלכות ישראל למדרגה נכונה מזה. האומה המאוחדת עברה מן ההננה אל ההתקפה. קמה מלכות תקיפה שאינה מסתפקת בשמירת אדמתה אלא שואפת להרחיב את נבולותיה. הנכורים אשר לדוד, ההולכים בראש צבא העם, כובשים את האויבים ושמים אותם למס. מעתה מלכות ישראל מוקפת כמה מדינות, הנסופות לשליט הגדול מבית יהודה, והכנעניים בקרב הארץ הולכים ונטמעים בעם ישראל. אחרי תקופה קצרה זו של תקיפות צבאית באה תקופת התפתחות שלווה של תרבות ומסחר. העם שבא אל המנוחה ואל הנחלה עוסק בשכלול חייו הפנימיים. איש החיל מימי דוד פתח מעליו

בימי שלמה המלך את חרבו ונהפך לאיש שלום. יושב הוא במנוחה. תחת גפנו ותחת תאנתו או שולח בסיוע הצידונים אניות-סוחר לטרהקים. החיים העירוניים הולכים ומתרחבים. הגידול הכלכלי של העם מתפתח במהירות יתרה. מעתה בני ישראל מתחרים לא עם הפלשתים הלוחמים אלא עם הצידונים הסוחרים. תרבות התרושת מתישה קצת את התוסן הצבאי של המדינה — ושוב היא נעשית מטרה להציי שונאיה מבחוץ.

אבל השונאים החיצוניים אינם מסוכנים כל כך לאומה מדינית תקיפה כסכנת פירודי-הלבבות שנתגלע מבפנים. הנגוד הישן של השבטים מתחיל מבצנין מבעד לאחדות הממלכה. בני אפרים שהיו לפני מלך מלך בישראל, בעלי הבכורה בשבטי ישראל, אינם רוצים להשלים עם בכורתו של שבט יהודה, שיצא אל במת ההיסטוריה רק בימי שאול ונעשה ראש וראשון; בית דוד משבט יהודה היה, ובנחלת יהודה נמצאה עיר הבירה של הממלכה — ירושלים. מתחילה מתלוקת על דבר ההנמוניא. עוד בימי דוד קמה תנועה מתנגדת לבית המלכות (מרד שבע בן בכרי). ריכוז השלטון והכבדת המסים בימי שלמה הגבירו תנועה זו, ולא עברו ימים מועטים עד שנבעה הפרץ הגדול, לאחר אחדות של מאה שנה נתפרדה הממלכה לשתי מלכויות מיוחדות: מלכות אפרים (או ישראל) בצפון ומלכות יהודה בדרום.

תקופה קצרה זו בדברי ימי ישראל השוכה עד למאד. במשך ימי מלכותם של שלשה מלכים — שאול, דוד ושלמה — גדל ורחב לא רק הפרצוף המדיני אלא גם הפרצוף הרוחני של האומה הישראלית. עבודת יהוה נעשתה שלטת בארץ, ואף היא שואפת להבליע את הפולחנים המקומיים כמו שהמדינה שואפת להבליע את השבטים והמשפחות. הדת הלאומית נכלה על השבון הדת העממית או ההמונית. הריכוז המדיני והדת הולכים שלובי-זרוע. לתכלית האחד הדתי נבנה מקדש מרכזי נהדר בירושלים. אלא שכאן הפליג הרכוז ועבר את הנכול, שאליו יכול להגיע העם הצעיר שעדיין נותרו בו שיירי התיחרות של משטר השבטים. הכה המושך אל המרכוז מתרופף ואת מקומו תופס הכה הדוחה סן המרכוז.

פרק ראשון.

מלוכת שאול

(1010-1030 לפני סה"נ לערך).

§ 13. המלחמות עם פלשתים ועמלק.

בשעה שהוכרו שאול למלך היה מצבם של ישראל קשה ביותר. הפלשתים שלטו בכמה ערי ישראל בקרב הארץ, ואפילו בנבעת בנימין, עיר מולדתו של שאול. עמד היל-מצב פלשתים. לפי המסופר במקרא הרחיקו הפלשתים מן הערים הנכבשות את כל הרשי הברזל ולא היו ישראל יכולים ללמש את הרבותיהם וחניתותיהם. העם הנדכא שם כל תקותו במלך החדש. שכבר הוכיח אומץ-לבו במלחמה שבעבר הירדן, ושואל לא אחר לקיים את התקוות הללו. ככל כחו התכונן לנאול את ארץ מולדתו מעול זרים.

בשנים הראשונות למלכותו עסק שאול בסידור צבא תמידי הנון. משלשת אלפים נבורי חיל הרכיב נדוד נבחר, לב הצבא הישראלי, שאליו עתיד להתחבר בימי מלחמה חיל צבא העם. בראש הצבא עמדו שאול עצמו ויונתן בנו הבכור. בן המלך הצטיין באומץ-לב מיוחד ובחבה לארץ ולעם. מתוך שאיפתו היתרה להושיע את עמו מיד לוחציו נרם יונתן למלחמה מכריעה עם הפלשתים, כי הרג את נציב פלשתים בנבע. כשנתפשטה השמועה על-דבר מעשה-הנבירה זה נתאספו אל שאול כמה מתנדבים לצאת למלחמה על אויבי ישראל.

הפלשתים נאספו אף הם להלחם עם ישראל, שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול אשר על שפת הים לרובי, וחנו במעבר מכמש, לא רחוק מנבעה. צבא שאול חלש היה לנבי צבא פלשתים. מספר אנשי הצבא המתנדבים שרבקו בגדוד שאול קטן היה, ומכיון שכמה מהם היו מחוסרי כלי זין, נתחבאו במערות ובהוחים ובסלעים ובצריחים ובבורות או שעברו את הירדן, אבל מסירות-הנפש של מניייה-המולדת המועטים עשתה מה שלא היה עושה גם צבא גדול במנין. הפלשתים הבוטחים בנצהונם נתפזרו בסביבות מכמש לשלול שלל ולכוזו בו והשאירו במחנה רק נדוד קטן, ובשלוה זו של האויב השחמש יונתן הנביר. מחנה פלשתים נמצא על נבי הר מצוק ותלול, ויונתן

ונושא כליו טפסו ועלו חרש על ההר והתחילו ממותתים את הפלשתים; הללו סבורים היו שהמתנפלים הולכים בראש צבא רב. ותהי חרדה במחנה ותרנו הארץ ותהי לחרדת אלהים. כשראו שאול ובני גדודו כי הפלשתים נסים רדפו אחריהם והכו בהם מכה רבה, ואף המתחבאים בהרים נוספו על הרודפים.

מספר המקרא (ששאב את הספור, כנראה, ממקור עממי עיד, מלחמות יהוה) מוסיף כתאור מלחמה זו עוד פרטים אחדים, שבהם מורגש רוח הומן ההוא ונראית כבואה של המושגים הלאומיים והדתיים הקדומים. כדי שלא לתת לפלשתים לנוס לארצם הכריו שאול לאמר: ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב -- ונקמתי מאויבי. ונבורי שאול נשבעו ביום ההוא שלא לנעת בשלל. כל אותו היום רדפו אחרי האויב. לעת ערב, אחרי בוא השמש, עיף העם מאד ויעט העם אל השלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם שלא כדין, כי צריך היה לשפוך את הדם קודם האכילה. וינידו לשאול לאמור הנה העם חוטאים ליהוה לאכול על הדם, ויאמר: בנדחם! אבל מיד סצא תקנה לחטא זה: צוה להציב אבן גדולה כעין מזבח ולשחוט שם איש שורו ואיש שיהוי ולהקריב מאימורי הזבחים לנבואה, ועוד בו בלילה בקש שאול להמשיך רדיפת הפלשתים. כנהוג, שאל תחלה באלהים באמצעות הכהן: הארד אחרי פלשתים, התתנם ביד ישראל? ולא ענהו האפוד. שתיקה זו העידה על חטא בקרב המחנה. התחילו בודקים בנורל, ושאלו שאל את האפוד בוו הלשון: אם החטא כי או כיונתן בני הבה אורים; ואם החטא בעם ישראל הבה תמיס. על פי תשובתו של האפוד נלכד יונתן, שלא שמע בהשביע אביו את העם, וכשראה הלך דבש ביער סבל את מטהו ומעס מעט דבש. על פי דין היה חייב מיתה, שהרי עבר פי המלך, אבל העם מיחה בדבר: היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל? חלילה! חי יהוה, אם יפול משערות ראשו ארצה! ויונתן לא מת. כך נגמר היום הגדול שבו נצחו ישראל את הנייסות הפלשתיים.

1 סקרא זה, סלכר השלים האחרונות, הבה תמיס, חסר בנוסח המסורה (ששואל אי ייד סיא) המאחר, אבל נשתמר בנוסח היוני של תרגום השבעים (שתרגמו, אורים-סאור, ו, תומיס-צדק) ובנוסחאות הרוסיות הקדומות, אורים ותומיס היו כנראה הסופנים של הן ולא בררית אלהים. בכלל ניכרת בנוסח המסורה השאיפה לשפסש את המנהג האלילי של דרישה באפוד. במקום אחר נאמר באותה פרשה (יד, יח) בנוסח המסורה: ויאמר שאול לאחיה: הניסה ארון האלהים, כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני [עם בני] ישראל, ואילו השבעים תרגמו לפי תוספת: הניסה האפוד כי הוא [אחיה] נשא את האפוד לפני ישראל, אפוד זה, שהיה ססל הנשטת ידו, לא היה לפי רוחם של מתקני נוסח המקרא ברורות מאוחרים.

הנצחון הזה גרם כנראה ליציאת חיל-מצב הפלשתים מנחלות בנימין ואפרים. אבל עדיין לא נגדעה קרן פלשתים. לאחר שנים אחדות שבו להתנפל על ישראל ובכל פעם ופעם הוכו אחר בידי גבורי ישראל. הנצחונות על הפלשתים עוררו רוח העם. אבל מתוך לאומיות יתרה עשה שאול לפעמים מעשים שלא היו מוכרחים לשם הגנת המדינה. על פי ספור סתמי אחד שבמקרא יש ידים לשער כי שאול נלחם גם בתושבים הכנענים השלויים שלא נשמעו בדת ובאומה הישראלית. כך עשה הרג בגבעוניים שבנחלת בנימין, שלפנים בימי כבוש הארץ כרתו להם בני ישראל ברית לחיותם. ועוד מלחמת-חרם אחת ערך שאול, מטעמים מעשיים וכלכליים, היא המלחמה עם עמלק, עם השוסים שעל גבול ארץ ישראל.

מלחמה זו בעמלק, שהכתוב מתארה כמין מלחמת-מצוה, אין ספק שהיא עובדא היסטורית בעצמותה. העממים הנודדים שבעבר הירדן ובערבות הנגב, שהיו בימי השופטים עולים על ארץ ישראל לשחתה (8 ז), לא יכלו מעתה לפשוט על הארץ שיש בה צבא מוכן להגנה. אבל קצתם היו מוסיפים להתנפל על ירכתי הארץ — על גלילות הנגב של נחלת יהודה ושכני עבר הירדן. ביחוד הציקו לישראל העמלקים הפראים, שהיו נעים ונדים בין גבול הנגב של כנען ובין מדבר סיני. בני ישראל היו שוטמים את השוסים הללו מאז, וכן הכתוב אומר: וזכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים, אשר קרך בדרך ויונג בך כל הנחשלים אחריו; והיה בהניח יהוה אלהיך לך מכל אויביך — תמחה את זכר עמלק מתחת השמים, לא תשכח. בימי מלכות שאול הגיעה שעת הכושר להחריב מערת-פריצים זו שעל גבול הנגב. חיל עם ישראל ושאול בראשו, בהשתתפות יוצאי צבא משבט יהודה — שכנו של עמלק, הכה את מהגה עמלק ותפס את אנג מלכם הי. ראש המעוררים למלחמת-מצוה זו היה הנביא הישיש שמואל, והספור המקראי מתאר כל הענין בצורת מחלוקת בין המלך והנביא:

ויאמר שמואל אל שאול: כה אמר יהוה צבאות: לך והכיתה את עמלק, והחרמתם את כל אשר לו, ולא תחמול עליו, והמתה מאיש עד אשה, מעולל ועד יונק, משור ועד שה, מנמל ועד חמור. וישמע שאול את העם. מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את איש יהודה, ויבוא שאול עד עיר עמלק, ויאמר שאול אל הקינו: לכו סורו רדו מתוך עמלק, פן אוסיף עמו — ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים. ויסר קינו מתוך עמלק, ויך שאול את עמלק, ויתפוש את אנג מלך עמלק חי ואת כל העם החרים לפי חרב; ויחמול שאול והעם על אנג ועל מיטב הצאן והבקר ולא אבו החרימם, ויבוא שמואל אל שאול ויאמר לו שאול: הקימותי את דבר יהוה. ויאמר שמואל: ומה קול הצאן הזה באוני וקול

הבקר אשר אנכי שומע?!, ויאמר שאול: מעמלקי הביאום, אשר חטל העם על מיטב הצאן והבקר, למען זבח ליהוה אלהיך, ואת היותר החרמנו. ויאמר שמואל: החפץ ליהוה בעולות וזבחים כשמוע בקול יהוה? יען מאסת את דבר יהוה וימאסך מסלך. ויאמר שאול אל שמואל: חטאתי כי עברתי את פי יהוה ואת דבריך — עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחוויתי ליהוה אלהיך. וישב שמואל אחרי שאול וישתחו שאול ליהוה. ויאמר שמואל: הנישו אלי את אנג מלך עמלק. וילך אליו אנג. ויאמר שמואל: כאשר שכלה נשים חרכך כן תשכל מנשים אמך. וישסף שמואל את אנג לפני יהוה בגלגל. וילך שמואל הרמתה, ושאל עלה אל ביתו נבעת שאול, ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותי (שיא ט"ו, בהשמשות).

מה קרה באמת בין המלך והנביא שהמלך אותו אין אנו יודעים. ממהלך המאורעות המאוחרים ניכרות הכוונות המדיניות שביסוד האנדה. בספור המקראי בולטת שאיפתו של המספר המאוחר להצדיק את המהפכה, שבעקבה נסבה המלוכה מבית שאול הבנימיני אל בית דוד משבט יהודה, אבל על צד האמת היתה מהפכה זו פרי נרמים מדיניים מורכבים.

§ 14. הצטיינות דוד והתעלות שבט יהודה.

על דבר מצב השלטון הפנימי בארץ בימי שאול אין אנו יודעים אלא מעט מן המעט. רק דבר זה ברור לנו: התאחדות הלקי המדינה לא נשלמה עדיין. אלא היתה בגדר ההתהוות. השלטון הממשי של שאול נצטמצם כנראה רק בטבור הארץ — בנחלות אפרים ובנימין. וירכתי הארץ דבקו כבירת המדינה החדשה רק קמעא קמעא. עיר המלוכה של שאול נמצאה בנבעה, מקום מולדתה, שנקראה מעתה על שמו. נבעת שאול. כאן גר המלך עם משפחתו בסביבה צנועה שלא נכרלה בהרבה מן הסביבה הפשוטה של השופטים לפניו. לשאול היו ארבעה בנים, מהם נודעו לשם בדברי הימים רק שנים: הגבור במלחמת פלשתים יונתן ויורש הכסא אישבעל. המקורבים למלך היו ברובם בני משפחתו ושבטו, בעל השפעה יתרה היה בן דודו אבנר, שר־צבא הרוץ.

בימי מלכות שאול היה קיים מרכז דתי קטן בעיר נוב הסמוכה לנבעה. בנוב גרו הכהנים מבני עלי, שניצלו אחרי חורבן שילה (§ 8). כאן ערכו להם מקדש מעט ובו נמצאו אסוד ושאר צרכי פולחן. בראש כהני נוב עמד אחימלך בן־שלשים לעלי. אחימלך או אחיה היה הולך עם שאול במלחמותיו הראשונות

¹ ניכר הרבה, שאח"כ מלך ואח"כ שבספר שמואל א' (י"ד, ג', ח') פרקים כ"א-כ"ב) שני שמות של אדם אחר הם.

ומגיד לו עתידות בשם האורים ותומים. שאול שקד על שמירת פולחן-יהוה הלאומי וכיעור היסודות האליליים. הכתוב מספר, כי שאיל הסיר את האובות ואת הידעונים מן הארץ כדי להוציא מלב העם את אמונית ההבל. ואף על פי כן בא ספור מאוחר, שנכתב ברוח הכהונה והדביקות במלכות בית דוד, ומוצא פגם במעשי שאול. אותו שמואל הנביא נחם כי המליכהו. שמואל, שהוא כאן סמל הכהונה והנבואה, רב פעמים אחדות עם שאול ולבסוף נתפרדה החבילה. אחד הריבות נתגלע בענין מלחמת עמלק המתוארה למעלה. ודאי לא היתה דעת הנביא נוחה מן המלך שהיה טרוד תמיד בעסקי מלחמה, שלא דאג הרבה לשלטון הפנימי וגם לא תקן מרכז כללי לעבודת יהוה במקום שילה שנחרבה ולא מצא מקום מקלט לארון הברית העזוב. מחלוקת זו שבין המלך והנביא שזורה, כנראה, במחלוקת בתי-המלכות, שהיא בעיקרה לא תחרות אישים אלא תחרות שני שבטים ראשיים התובעים משגשג הבכורה במדינה המאוחדת.

אחרי חורבן מקדש שילה, כשניטלה מאפרים הבכורה בתוך שבטי ישראל, עברה ההגמוניא בישראל לשבט בנימין, שממנו יצא שאול המלך. המרכז המדיני נעתק מטבור הארץ ננבה. אבל עתיד היה להדרים עוד יותר, עד לנחלת שבט יהודה. בנימין לא היה אלא שבט-כינים בין אפרים בעל ההגמוניא לשעבר ויהודה בעל ההגמוניא לעתיד. עד ימי המלכים היה שבט יהודה שוכן לבוד, הרים סביב לו, ולא לקה חבל בעסקי כלל האומה. בפעם הראשונה נמשכו בני יהודה לתוך חוג עניני הכלל בימי שאול, כשנעתק מרכז המדינה עד נכול נחלתם. מלחמת שאול עם עמלק נערכה, כנראה, לטובתם ובהשתתפותם, שהרי שוסי מדבר אלו שכניהם היו. וזמן מועט אחרי מלחמת עמלק הופיע בחצר שאול אדם אחד, שעתיד להיות אבי בתי-המלכות הלאומי התקף והמאריך-ימים ביותר ולהעביר את ההגמוניא בישראל לידי שבט יהודה.

בין גבורי-המלחמה, שהלכו עם שאול למלחמה, נמצאו בני הישיש ישי מעיר בית לחם יהודה. ומהם הצטיין הצעיר, דוד. יפה תואר, חכם ואמיץ-לב. בבחירתו היה רועה צאן אביו בסביבות בית לחם. על פי האגדה היה משורר ויודע נגן; ונדולה היתה נבורתו: כשבא פעם ארי ודוב לתוך העדר הסית את שניהם. מפני מעלותיו אלה נשא חן בעיני שאול. בימים ההם היו מצויות תגרות קטנות עם הפלשתים, שהיו פושטים בנחלות יהודה ובנימין, ובתגרות הללו היו לפעמים ראשי המחנות, גבורי הפלשתים וישראל, עורכים ביניהם מלחמת-כינים. באחת התגרות הללו הצטיין דוד ונתפרסם בעם. לפי הספור המקראי מעשה שהיה כך היה:

ויואספו פלשתים את מחניהם למלחמה ויחנו בין שוכה ובין עוקה, ושאול

ואיש ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה. ופלשתים עומדים על ההר מזה וישראל עומדים על ההר מזה, והניא ביניהם. ויצא איש הבינים ממחנות פלשתים, גלית שמו מנת, גבהו שש אמות וזרת, ויעמוד ויקרא אל מערכות ישראל ויאמר להם: ברו לכם איש וירד אלי. אם יוכל להלחם אתי והבני והיינו לכם לעבדים; ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים ועבדתם אותנו. וכל איש ישראל בראותם את האיש וינסו ספניו ויראו מאד, ויאמר איש ישראל: הראיתם האיש העולה הזה? כי לחרף את ישראל עולה, והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול; ואת בתו יתן לו, ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל. ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום, ורוד הולך ושב מעל שאול לרעות את צאן אביו בית לחם, וישכב דוד בבקר ויטוש את הצאן על שומר וירץ המערכה... והנה איש הבינים עולה, גלית הפלשתי, ויאמר דוד אל שאול: עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה, ויאמר שאול אל דוד: לא תוכל ללכת להלחם עמו, כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעוריו. ויאמר דוד: יהוה אשר הצילני מיד הארי ומיד הדוב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה, ויאמר שאול אל דוד: לך, ויהוה יהיה עמך. וילבש שאול את דוד מדיו, ונתן קובע נחושת על ראשו, וילבש אותו שריון, ויחגור דוד את חרבו מעל למדיו ויאל [וילא] ללכת כי לא נסה, ויאמר דוד אל שאול: לא אוכל באלה כי לא נסיתי, ויסירם דוד מעליו, ויקח מקלו בידו, ויבחר לו חמשה חלוקי אבנים מן הנחל, וישם אותם בכלי הרועים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו, ויגש אל הפלשתי, ויאמר הפלשתי אל דוד: הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות? וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע, ויך את הפלשתי אל מצחו, ותטבע האבן במצחו ויפול על סניו ארצה, וירץ דוד ויעמוד אל הפלשתי, ויקח את חרבו, וישלפה מתערה, וימותהו, ויכרת בה את ראשו, ויראו הפלשתים כי סת נכורם וינסו, ויקומו אנשי ישראל ויהודה ויריעו, וירדפו את הפלשתים, ויהי בבואם, בשוב דוד מהכות את הפלשתים, ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לקראת שאול המלך בתופים, בשמחה ובשלישים, ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה: הכה שאול באלפיו ודוד ברבכותיו (שיא יו; י"ח א'-ד', בהשמות ובשנויים קלים).

בספור אחר (שיב כ"א, י"ט) הנצחון על גלית הגתי מיוחס לאלחנן בית-הלחמי, אחד מנבורי דוד, וכל המעשה הוא בימי מלכותו של דוד. אבל ערבוביא זו של שמות וזמנים אינה סותרת עיקר הספור, שדוד הצטיין במלחמות פלשתים עוד בחיי שאול.

בשכר אומץ-לבו של דוד מינהו שאול לנושא כליו, ביחוד אהב שאול את ננינתו של דוד, לפרקים היתה רוח רעה שורה על שאול ודוד היה מנרש רוח זו בננינתו, וגם במשפחת המלך נתחכב דוד, יהונתן בן הסלך התרועע עמו ונעשה ידיד נפשו; ומיכל בת המלך אהבתהו והיתה לו לאשה, מעשי נכורתו של דוד ונצחונותיו על אויבי ישראל פרסמו את דוד ועשוהו לחביב העם, שמו הטוב של שאול הועם מפני זהרו של השם החדש, הכה שאול באלפיו ודוד

ברבכותיו — חרוז זה מציין את השנוי באהבת העם. ומכיון שבימים ההם היתה המלוכה ניתנת בשכר הנבורה אין פלא בדברי שבקרב העם נתהוה ההרנשה. כי הנבור הצעיר מבית לחם יצלה למלוכה יותר מן המלך שאול. וביחוד נתמשטה הרנשה זו בשבט יהודה.

כך התחילה התחרות בין שאול ודוד. מתהלה בחשאי ואחר-כך בגלוי. משעה שהרניש המלך. כי חתנו עלול להיות כצר לו וליטול את כסא המלוכה משבט בנימין. נהפכה הרעות וקורבת-המשפחה לשנאה. פרסומו של דוד. שהלך הלך וגדול. עורר בלב שאול דאגה וקנאה. בשעות של רוח רעה נדמה לשאול. כי דוד משתדל למשוך אליו לב העם כדי להסב לעצמו את המלוכה ולתכלית זו התחנן בבית המלכות; ואז חרה אפו של המלך הקפדן והחולה ונכון היה להמית את חתנו. פעם אחת — מספר הספור המקראי על שאול — והוא יושב בביתו וחניתו בידו ודוד מנגן ביד. ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר. ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר. ודוד נס וימלט בלילה. מאז נברה החשדנות החולנית של שאול. בן-המלך יונתן נסה לפשר בין אביו ודוד. ולא עלה בידו. שאול הרניש את עצמו נרדף והשתדל בכל כחו להשטר מכן תחרותו. פעם אחת שלח שאול אנשים אל בית דוד לארוב לו ולהמיתו. אלא שהדבר נודע למיכל אשתו והיא הורידתהו בלילה בעד החלון וכך ניצל ממותו. לפי המסופר בכתוב ברח דוד לרמה. מקום מגורי הנביא הישיש שמואל. יש לשערה. כי רק כעת נולא קודם לכן. כדברי מסורת האגדה שיא מ'ו. א'—י'נ) נתקרב הנביא לדוד והועידו למלך לעתיד. שמואל נתן בכח קדושתו ופוייכה לשאיפותיה של משפחת דוד.

בינתיים נהפכה המחלוקת שבמשפחת המלך למחלוקת מדינית. שאול רדף עם נדוד צבאו אחרי חתנו המורד. שנמלט לסביבות רמה. לכאן בא אל דוד ידיד נפשו. יהונתן בן שאול. ונחם אותו. פעם אחת. בראש חודש. כשהיו כל בני בית המלך ומקורביו מסוכים עם המלך. כקש יהונתן את אביו להשלים עם דוד. שאול כעס כעס גדול וקרא לבנו בקול: כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך. ועתה שלח וקה אותו אלי כי בן מות הוא. יהונתן לא עשה כדבר אביו. אלא יצא בהתבא אל דוד ויעץ לו להרוצק נדוד. כי גדול הרון אף המלך.

158. ריב שאול ודוד.

דברי הריב שבין שאול ודוד מוצעים בספורי המקרא מתוך משוא פנים גלוי: המלך הנמאס בעיני יהוה רודף אחרי אהוב יהוה הנועד משמים לרשת

את כסאו. עלינו לשים לב לפנינו וזו כשאנו קוראים את ספורי המעשים הבאים. שביסודם מונחות קבלות קדומות.

לדוד הגיעו ימי גדודים קשים. בדרכו בא לנוב, עיר הכהנים. כהן הראש שנמקדש נוב, אחימלך, קבל אותו בסבר פנים יפות ונתן לו אוכל ונשק. משם ברח דוד אל גבול פלשתים והסתתר במערת עדולם שבנחלת יהודה. כאן נתקבצו אליו כמה מבני שבטו, וכאן נצנין, כנראה, לראשונה רעיון בית המלכות משבט יהודה. מתחלה החזיקו ברעיון זה בני משפחתו של דוד בבית לחם ואחר כך נתפשט הרעיון בין שאר בני השבט. בתוקף המאורעות נעשה דוד למרכו התנועה המדינית, שהתנגדה למלכות שאול. הכתוב מספר, כי בעדולם התלקמו אל דוד, כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה וכל איש מר נפש — ויהי עליהם לשר ויהיו עמו כארבע מאות איש.

השמועה על דבר גדוד זה של דוד חזקה את חשדיו של שאול. המלך הכריז, כי דוד מורד במלכות הוא, והתחיל רודף את כל החשודים במגע ומשא עם דוד. כשנודע לו כי דוד היה בנוב ונתקבל שם בסבר פנים יפות שלח לקרוא את אחימלך ושאר כהני נוב ונער בהם בשצף קצף: למה קשרתם עלי אתה ובן ישי, בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים, לקום אלי לאורב כיום הוזה? אחימלך השיב, כי הכהנים קבלו את דוד בכבוד לפי שהוא חתן המלך ולא ידעו כלל סבת מנוסתו, אבל שאול אמס אזנו משמוע דברי התנצלות ועל פי סקודתו נהרנו אחימלך וביתו ושאר כהני נוב, והעיר נוב והמקדש שבתוכה נחרבו, ורק אחד מבני אחימלך, אחיוב, נמלט אל דוד ולקח עמו אסוד מן המקדש שנחרב.

דוד התהלך ממקום למקום בראש גדוד מזוין, ובעיקר הסתופף במדבר יהודה. על גדודו נוספו גם בני משפחתו של דוד מבית לחם, ומהם הצטיינו באומץ לבם בני אחותו: יואב ואבישי. הגדוד היה פוגע לפרקים בפלשתים. כשנודע לדוד, כי פלשתים נלחמים בקעילה והמה שוסים את הגרנות, התנפל עם גדודו על חיל פלשתים, הכה בהם מכה גדולה והושיע את העיר. אבל לשהות כאן לא יכול, כששמע שאול, כי בא דוד לקעילה אמר: נבר אותו אלהים בידי כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריחי, והתכונן ללכת עם צבאו לצור על דוד. דוד שאל באסוד על פי אביתר הכהן, אם יסנירוהו בעלי קעילה ביד שאול, והאסוד השיב: יסנירוי, מיד נמלט דוד מקעילה, הוא ואנשיו.

בכלל, אי אפשר היה לדוד לשהות במקום אחד, כי שאול רדף אחריו כל הימים, וכמעט שהדביקו במדבר זוף, אלא שפתאום נודע לשאול, כי פלשתים פשטו על הארץ, ומוכרח היה לצאת לקראתם למלחמה, כששב מן

המלחמה הוסיף לרדוף את דוד במדבר עין גדי שעל שפת ים המלח, כאן קרבו גדודי שאול ודוד זה אל זה כמה פעמים, אבל לידי התנגשות מכריעה לא באו.

דוד הוכרח לנוע ולגוד ולחיות על הרבו. גרודו הפיל חתיו על סביבות חברון, ויושבי המקומות הללו היו מעלים לו מס, כי כן נהגו נוונהים עד היופ בקצת מקומות בערב) בימים ההם לשלם שכר לגדודים מזוינים על שאינם פוגעים בנפש וברכוש ושומרים את התושבים בפני ליסטים ממש. ציור בולט מן החיים ההם אנו מוצאים בספור על דבר העשיר נבל מכפר כרמל הסמוך לחברון, שסירב לתת מתנה לרוד ולאנשיו בימי הג הנוזים שלו. דוד שלח עשרה נערים לומר לנבל בשמו: שמעתי כי נוזים לך, עתה הרועים אשר לך היו עמנו, לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל. תנה נא את אשר תמצא ירך לעבריך ולבנך לדודי. על הדברים הללו ענה נבל עזות: מי דוד ומי בן ישי? היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו! ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחי אשר טבחי לנוזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה?! כששבו הנערים לדוד וסיפרו לו דברי נבל, לקח עמו ארבע מאות איש חגורי הרב ועלה על בית נבל. אבל בדרך יצאה לקראתו אביגיל אשת נבל, יפת תואר וטובת שכל, וכפרה את פניו במנהגה, ובגללה נזנע דוד מהרע לבית נבל. כעבור ימים אחדים עשה נבל משתה גדול, שתה לשכרה ומת, ואביגיל נישאה לדוד.

בינתיים הוסיף שאול לרדוף אחרי דוד, עד שהוכרח דוד לעזוב נחלת שבטו ולהמלט עם גדודו לארץ פלשתים, לחסות שם בצל אויבי ישראל שנלחם בהם לפנים בנבורה יתרה. אחד ממושלי פלשתים, אכיש מלך נת, קבל את הנמלטים ברצון, בתקותו כי דוד, השונא למלך ישראל, יעזור לו במלחמתו עם ישראל. על פי בקשת דוד נחן אכיש לו ולאנשיו את צקלג למושב, משם היו דוד וגדודו פושטים על עמלק ושאר העממים הנודדים שבנגב כנען ולוקחים שם, צאן ובקר וחמורים ונטלים ובגדים, ולאכיש אמר כי פשט על נב יהודה, שקר זה לטובת ישראל נחשב בעיני הכתוב לצדקה.

מצבו של דוד קשה היה מאד: מכיון שחסה בצל פלשתים חייב היה ביום מלחמה בין פלשתים וישראל לעמוד במערכות אויבי עמו, להיות לבונד ולאבד את עתידותיו, אבל שהקה לו השעה ובמקרה ניצל מחרפה זו. פעם אחת נקבצו פלשתים ויצאו למלחמה על ישראל, וסרני פלשתים עוברים למאות ולאלפים, ודוד ואנשיו עוברים באחרונה עם אכיש, ויאמרו שרי פלשתים: מה העברים האלה? הלוא זה דוד אשר יענו לו במחולות לאמר

הנה שאול באלפיו ודוד ברבנותיו! ישוב אל מקומו ולא ירד עמנו במלחמה, ולא יהיה לנו לשמן במלחמה; ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים ההם¹, ואכיש הוכרח להחזיר את דוד ואנשיו לעיר צקלג. אולם בששבו לצקלג מצאו את העיר שרופה באש, ונשיהם ובניהם ובנותיהם נשבו ביד העמלקי. וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויבכו עד אשר אין בהם כח לבכות. אביתר הכהן נחם אותו ונבא לו בשם אלהים על פי האסוד כי אם ירדוף אחרי עמלק השני ישיג והצל יציל. דוד לקח עמו ארבע מאות איש זרדף אחרי העמלקים והדביקים כשהם נטושים על פני כל הארץ, אוכלים ושותים וחוננים בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ שלשתים ומארץ יהודה. זיכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות איש נער, אשר רכבו על הגמלים וינוסו, ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק, ואת שתי נשיו הציל דוד.

168. מות שאול.

כששמע שאול כי הפלשתים עולים שוב למלחמה על ישראל קבץ את כל חילו וחנה בעמק יזרעאל אצל הר גלבע. וירא שאול את מחנה שלשתים ויירא ויחרד לבו מאד, וישאל שאול ביהוה ולא ענהו יהוה גם בחלומות גם באורים גם בנביאים. לכו של המלך אמר לו, כי מרה תהיה אחריתו. אחרי המון מלחמות קטנות הגיעה שעת המלחמה המכרעת. שמואל הנביא כבר מת היה, ובצר לו פנה שאול לבעלת אוב, אף על פי שהוא בעצמו הסיר את האובות ואת הידעונים מן הארץ. נאים הם דברי הספור המקראי:

ויאמר שאול לעבדיו: בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה. ויאמרו עבדיו אליו: הנה אשת בעלת אוב בעין דוד. ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים וילך הוא ושני אנשים עמו, ויבואו אל האשה לילה, ותאמר האשה: את מי אעלה לך? ויאמר: את שמואל העלי לי. ותאמר: איש זקן עולה והוא עוטה מעיל. וידע שאול כי שמואל הוא, ויקוד ארצה וישתחו; ויאמר שמואל אל שאול: למה הרגתני להעלות אותי? ויאמר שאול: צר לי מאד, ופלשתים נלחמם בי, ואלהים סר מעלי, ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות -- ואקרא לך להודיעני מה אעשה. ויאמר שמואל: ולמה תשאלני? ויהוה סר מעליך ויקרע את הממלכה מידך, ויתנה לרעך לדוד; ויתן יהוה גם את ישראל עסק ביד פלשתים, וסתר אתה ובניך עמי. ויסתר שאול ויפול מלוא קופתו ארצה¹.

¹ במסור זה ניכרת יד אמן יותר מיד סופר דברי הימים. המחבר בקס להציג סתוה מול סתוה: פנישה ראשונה של שמואל הנביא עם הנער שאול המבקש את האותנות שאברו ונמשח למלך, ופנישה שניה של הנביא המת עם המלך החולך לסוה.

הפלשתים קרבו אל מחנה ישראל. כמו לפני, בימי עלי ושמואל, נמצא שדה הקטל במרכז הארץ, בעמק יזרעאל. מלחמה כבדה נמשה בהר גלבוע והפלשתים נברו. אלפי חללים מישראל כסו את צלעות הר גלבוע. יהונתן ועוד שני בני שאול נפלו לפי הרב. שאול היה פצוע מחצי האויבים, ומתוך הרגשת המות הממשמש ובא אמר לנושא כליו: 'שלוף חרבך ודקרני בה, פן יבואו הערלים האלה ודקרוני והתעללו בי'. ולא אבה נושא כליו כי ירא מאד. אז המית שאול את עצמו בהרבו, וכשראו בני ישראל כי המלך מת נסו איש לעברו.

ויהי מסחרת ויבואו הפלשתים לפשט את החללים, וימצאו את שאול ואת שלשת בניו נופלים בהר גלבוע, ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלשתים סביב לבשר בית עצביהם ואת העם, ואת ניותו תקעו בחומת בית שן [שאן]: וישמעו יושבי יביש גלעד את אשר עשו פלשתים לשאול, ויקומו כל איש חיל וילכו כל הלילה ויקחו את ניות שאול ואת ניות בניו מחומת בית שן ויבואו יבשה וישרפו אותם שם ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבשה. לדוד נודע דבר מות שאול ובניו מפי עמלקי אחד שנמלט ממחנה ישראל לצקלג. לפי המסופר בכתוב סבור היה פליט זה כי ישמח לב דוד בבשורה זו ויבוא על שכרו, לפיכך התימר כי הוא המית את שאול. אבל דוד נער בו: 'איך לא יראת לשלוח ירך לשחת את משיח יהוה? וצוה להרנו.

על מות שאול ויהונתן קשר העם שיר מספר המיוחס לדוד, ובכל אופן קרוב הוא לזמן המאורע². בנגוד לספורי המקרא, שיש בהם כוונה מדינית, ניכרים בשיר זה נענועי העם על חביביו שמתו מות גבורים:

הַצְּבִי יִשְׂרָאֵל, עַל בְּמִוְתֶיךָ חָלַל:

אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים:

אֵל תַּנְדִּדוּ בְּנֵי,

אֵל תִּבְשְׂרוּ בַחֲצוֹת אֲשֶׁקְלוֹן:

פֶּן תִּשְׁמַחַנָּה בְּנֹת פְּלִשְׁתִּים,

פֶּן תִּעְלֹזְנָה בְּנֹת הָעֶרְלִים.

הָרִי בְּגִלְבֹּעַ, אֵל טַל וְאֵל מָטָר עֲלֵיכֶם:

כִּי שָׁם נִנְעַל מְנַן גִּבּוֹרִים,

מְנַן שְׂאוּל בְּלִי מְשִׁיחַ [משוח] בְּשָׁמֶן.

1. היא העיר ששאול הצילה מיד בני עמון בראשית ימי סלכותו.

2. לפי הנאמר במקרא שירה זו היתה, כתובה על ספר הישרי (שיב אי י"ח), היא ספר קדמון של שירי גבורה, שלא הגיע לידנו.

3. התרגום היווני סבאר את המלה 'הצבי' על פי שורש מצבת, עסיר (ססיליסיני), ויוצא לנו: 'שמור ישראל, נפלת חלל על במותיך'.

שאול ויהונתן, הנאֹהֲבִים והנְעִימִים!
 בְּחִיָּתָם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרְדוּ.
 מְנַשְׂרִים קָלוּ, מֵאֲרוֹזֹת גְּבֹרֹוּ.
 בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל, אֵל שְׂאוֹל בְּכִינָה,
 הַמְלִבִּישְׁכֶם שְׁנֵי עִם עֲדָנִים,
 הַמְעַלָּה עָדֵי זָהָב עַל לְבוּשְׁכֶן.
 אֵיךְ נָפְלוּ גְבוּרִים בְּתוֹךְ הַמְלָחָמָה!
 יְהוֹנָתָן, עַל בְּמוֹתֶיךָ חָלָל!
 אֵיךְ נָפְלוּ גְבוּרִים וַיִּאֲבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה!

כך נמרה המלכות הראשונה בישראל, שְׂכַעַת עוֹצֵב וְרוֹנֹו. בן הכפר שעלה
 לנדולה ברצון העם לא היה שליט ברוחו, כראוי לבנין מדינה. קפדן היה וחסר
 כח-הסבל של דָּבָר. בוכרון העם נשחמר סרצופו של שאול הנבור, איש המלחמה
 זמנן הארץ, אבל לא בשירת העם ולא בספורי המקרא אין אנו רואים אותו
 כבונה המדינה או כמאחד האומה. תפקיד מורכב זה שמור היה לכאים אחריו.

סרק שני.

מלכות דוד הגדולה

נאלף ושמונים—אלף וארבעים שנה לפני החורבן השני, 1010—970 לפני סה"ס.

§ 17. אישבעל ודוד.

מן הזכרים של בית שאול נותר בחיים בנו אישבעל¹. כנראה, חלוש היה ולא צלח למלוכה, אבל לימינו עמד שר הצבא התקיף אבנר, אף הוא ממשפחת שאול. בני בנימין, שבטו של שאול, וכן גם יושבי נלעד, ששאול הושיעם מכף בני-עמון, דרשו, כי שלטון המלוכה לא יסור מבית שאול ובנו יירשנו. אישבעל קבע דירתו בעבר הירדן, בעיר מחנים שבנלעד, וצבא אבנר היה לו לסתרה. ודאי עבר לשם כדי להתרחק מן הפלשתים, שהיו אחרי נצחונם סכנה תמידית למרכו הארץ. במקלט רחוק זה, שכן הנכור המת נמלט לשם ברסיון ידים, משחזהו בני בנימין והנלעד למלך. ובני אפרים ושבטי הצפון החרו החזיקו אחריהם. רק שבט יהודה עמד לצד דוד נבורו וחשבהו ליותר מוכשר להגן על המדינה בסני אויביה מבחזין. מתוך בטחון בכה בני שבטו עבר דוד מיד אחרי מות שאול מצקלנ של פלשתים לעיר חברון שביהודה. לכאן באו זקני שבט יהודה ומשחזהו למלך. דוד נסה להטות לצדו גם את יושבי נלעד, אבל לא הצליח.

וכך היו לעם ישראל בעת ובעונה אחת שני מלכים: דוד מלך בשבט יהודה ואישבעל בכל שאר השבטים. פרצה מלחמת אזרחים. צבאותיהם של שני המלכים המתחרים היו פוגעים זה בזה. לקראת המפקד אבנר, מנן מלכות בית שאול, יצא יואב החרוץ, בן אחותו של דוד ושר צבאו. על פי רוב היו אנשי דוד המנצחים. לפעמים היו אנשי-בנינים משני הצדדים מבריעים את הקרב. באחד הקרבות הללו, סמוך לנבעון, נצח חיל יואב, אלא ששמחת הנצחון מהולה

¹ כפי שמואל כתיב בכל פעם במקום אישבעל איש-ב-ש-ת, אבל כפי דהיא (ח' ל"ג) ובנוסחאות קדומים של תרגום יוני ורוסי נשתמר השם אישבעל. שינויים-שם זה בנוסח המסורה תיקון מופרים הוא, שהחליפו בשמות ישראל השם האלילי "בעלי" כמלה, כושתי, כן עשו גם בשם בנו של יהונתן: מריבעל-מפיכושתי. תרגום השבעים הולך אחרי נוסח המסורה וכותב בכל מקום "אישכושתי", ומכאן ראייה כי נוסחא זו כבר נשתרשה במאה השנייה לפני סה"ס.

היתה בתונה: אהי יואב עשהאל הנכור, שהיה קל ברנליו כאחד הצננים אשר בשדה, מת נחרב אבנר. יואב שמר את הדבר ונמר בלבו לנקום בידיו דם אחיו. לא עברו ימים מועטים ומצבו של אישבעל נתרופף. בינו ובין אבנר אסיטרופסו סרצה מחלוקת בעסקי משפחה. אבנר לקח לביתו את רצפה, סילנשו של שאול, מה שמוחר היה, לפי מנהג הימים ההם, רק ליורש כסא המלכות. אישבעל ראה במעשה זה עבירה על הנמוס, ואולי גם פניעה בזכויות המלכות שלו, והוכיח את אבנר על פניו. אבנר התקצף והשיב: היום אעשה חסד עם בית שאול וכך ולא המציתך ביד דוד ותפקוד עלי עון האשה היום! כה יעשה אלהים לאבנר וכה יוסיף לו, כי כאשר נשבע יהוה לדוד כי כן אעשה לו, להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה מן ועד באר שבעי¹. ואבנר קיים דברי איומו. יתכן, שנוכח בינתים כי דוד עולה על אישבושת הרפה בין כנכור מלחמה ובין כמושל מדינה. בכל כחו התחיל להשתדל בדבר איחוד העם תחת יד דוד, והצליח להסות לצד סלך יהודה את בני בנימין שבטו ואת זקני שאר השבטים. וגם לדוד עצמו עשה חסד: בהשפעתו הושבה לדוד אשתו הראשונה, מיכל בת שאול, שהפרידו בינה ובין דוד בימי מלחמתו עם שאול והשיאוה לאחר. התחדשות זו של חיתונו עם בית מלכות שאול היתה חשובה לדוד גם בבחינה מדינית. אחרי השתדלות מוצלחה לטובת דוד בא אבנר לחברון לדבר עם דוד מה אל מה, אבל כאן ארב לו המות. יואב הנוקם ונוטר מצא כאן מקום לקיים באבנר מצות נאולת הדם: וישהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי, ויכדו שם החמש, וימת בדם עשהאל אחיו. דוד המלך הצטער מאד על מות אבנר, שנהפך לו סמתננד לבעל ברית ועלול היה למשוך על צדו חלק גדול של העם. בקינה קצרה המיוחסת לדוד נשמע הד קול ההתמרמרות של העם על קצו הנורא של אבנר, שמת בידי נואל הדם בשעה שהיה עוסק בצרכי האומה: הכמות נכל ימות אבנר? ידיך לא אסורות ורנליך לא לנחושתיים הונשו, כנפול לפני בני עולה נמלתי².

לאחר שעבר אבנר לצד דוד נשאר אישבעל במחנים בלי שום משען. אנשיו בנדרו בו ועברו אל דוד, ושנים משרי נדודיו החליטו להמיתו כדי לפנות מקום לדוד: ויבואו כחום היום אל בית איש בושת, והוא שוכב את משכב הצהרים בחדר משכבו, ויכוהו וימיתוהו ויסירו את ראשו, ויקחו את ראשו ויביאו את ראש איש בושת אל דוד חברון. הרוצחים קוו לקבל שכר מדוד,

¹ דן, היא ליש, היתה העיר הצפונית ביותר שבארץ ישראל, ובאר שבע היתה הדרומית

ביותר. לפיכך היה שנור הכיסוי, מן ועד באר שבע, כלומר מקצה הארץ ועד קצה.

אבל לדברי הכתוב כעס דוד עליהם כעס גדול וצוה להרנם; ואת ראש איש בושת לקחו ויקברו בקבר אבנר בהכרונ'. יחס טוב זה למתנגד המת עיקר יסודו לא ברנש אלא בהשבון מדיני: יורשו וחתנו של שאול חייב היה לחלוק את הכבוד האחרון לבן בית-המלכות הקודם בשעה שהתעתד ליסד בית-מלכות משלו. מכל ספורי המקרא יש ללמוד עובדא היסטורית אחת שאין בה שום ספק. רוב העם, שהלך מתחלה אחרי בית שאול, מנה עורף לאישבעל לאחר שהוברר, כי יורש-עצר זה מחוסר לנמרי אותם הכשרונות, שהיו תנאי מוקדם לעצם התהוות שלטון המלוכה. סכנת הפלשתים עדיין לא הלפה, ואחרי מות שאול ארב להם לישראל שעבוד חדש תחת עול זרים, לפיכך הוכרחו השבטים להתגבר על פניות משפחתיות ולהתאחד מסביב לנכור העם שיצאו לו מוניטין. בחירת דוד למלך על ישראל נעשתה הכרה מדיני.

§ 18. דוד מלך על כל ישראל בירושלים.

כך נעשה דוד, לאחר שמלך שבע שנים בשבט יהודה, למלך על כל עם ישראל. זקני כל השבטים באו אליו חברונה ומשחיו אותו — סמל העליה על כסא המלוכה. הארץ, שנודעוזה עד היסוד על ידי המהומות שמבית ומחץ, תלתה כל תקוותיה בבחירה החדש, ותקוות אלו נתקיימו במילואן. אחד ממעשיו הראשונים של דוד היתה יצירת מרכז מדיני ורוחני חדש בארץ המפוררת לשבטים. עד כאן לא היו בארץ ישראל לא עיר-מלוכה ולא מקדש-מלך. בימי שלטון אפרים היו שילה ומקדשה מקום כנוס לשבטי טבור הארץ. בימי שאול היתה נבעת-כניטין מקום מנורי המלך, אבל לא נעשתה למרכז, לא בבחינה מדינית ולא בבחינה דתית. ומקדש המעט שבנוב בטל לאחר שהשמיד שאול את כהניו. לפיכך היה לו לדוד ליצור קודם כל סמל העם המאוחד — עיר מלוכה לכל ישראל. מעשה רב זה נעשה מתוך מלחמת מצוה, שנערכה לשם ביעור שיירי הכנענים מן הארץ.

על גבול נחלת בנימין ונחלת יהודה, על רמה גבוהה בין הרים ועמקים, נמצאה העיר הכנענית הקדומה ירושלים. עיר זו היתה מקום מנורי אחד ממלכי כנען עוד לפני כבוש הארץ בידי ישראל, כשהיתה כפופה למצרים. בכתובות מן המאה השני עיר זו מכונה אור-שלם (§ 1). אחרי כבוש ארץ כנען היתה ירושלים, הכצורה בידי הטבע, אחת הערים שבני ישראל לא לכדו אותן, וכימי דוד היה עם היבוסים שולט בה. היבוסים נתבצרו כאן וישבו לבטח

1 עיר מנהג המשיחה עיר למעלה § 9 בהקשר.

בקרוב ישראל. מבצר עז. היא מצודת-ציון שבראש הרים, הגין על העיר, ויושביה בטוהים היו מסחד אויב. אבל כשהגיע שבט יהודה לשלזון בישראל אי אפשר היה לו להניח בידי זרים את הרצועה שבין נחלת יהודה ונחלות שאר השבטים. צריך היה להשלים אחוד כל ארץ ישראל, ובמעשה זה התחיל דוד את מלכותו: נלחם ביבוסים ולכד את מצודת-ציון. היבוסים נורשו משם ודוד יצא מחברון ובחר בירושלים לעיר מלוכה. שם קבע דירתו במצודת-ציון, שנקראה על שמו. עיר דוד, והושיב מסביב לו את נכוריה, שלוו אותו בנדודיו וכעת היו לראשי צבאו. ומעיר צור הפיניקית באו חרשי עץ ואבן ובנו לדוד היכל מעצי ארז. בירושלים נתרבו הבתים ויושביהם. עיר זו שבטבור הנגב, בין יהודה ובין בנימין, גדלה ורחבה ונעשתה לעיר הבירה של מלכות ישראל המאוחדת.

דוד נקש לעשות את עיר המלוכה שלו גם לעיר הקודש, למרכז הפולחן הלאומי. לתכלית זו צריך היה להעביר לשם משילה את ארון הברית הקדוש לעם. מימי הורבן שילה נמצא הארון, — אחרי שנשבה זמן קצר בידי פלשתים, — בקרית יערים (8 §) הסמוכה לירושלים. דוד המלך הלך לשם, ועמו רוב עם, והביא את ארון הקודש לעיר דוד בהמון חונג, בכנורות ובנבלים ובתופים ובמנענעים ובצלצלים. כאן הועמד הארון באוהל מיוחד ועל ידו הוצג מזבח, במקדש עראי זה נתמנה לכהן אביתר (בן אחימלך שנהרג בנוב) שהלך אחרי דוד בכל נדודיו ונשא לפניו את האפוד. כהן גדול אחר, צדוק, היה מכהן לפני משכן יהוה בכמה אשר בנבעון, בנחלת בנימין. מוזמן זה ואילך הולכת ונקבעת עבודת-אלהים מסודרת. על פי הכתוב בס' דברי-הימים, המושפע אמנם מסדר העבודה בבית-המקדש כדורות מאוחרים, היו בימי דוד לא רק כהנים מקריבים קרבנות במקדש אלא גם לויים משוררים ומנגנים, ודוד עצמו, נעים ומירות ישראל, היה המנצח על המקהלות. לאחר זמן יחסו לדוד גם חיבור מוזמרי התהלים. בכירור אין אנו יודעים אלא שדוד הניח את היסוד הצנוע לריכוז עבודת יהוה בירושלים, וכא בנו יורש כסאו ושכללה.

198. מלחמות דוד והרחבת נבול הארץ.

אחרי נצחונם על שאול בעמק יזרעאל, על יד הרי הגלבוע, נסו הפלשתים שוב לשעבד להם את אדמת ישראל שעל הנבול. כדוד המלך ראו מתחלה כמין בעל ברית או מושל כמוף להם ולא ננעו בו לרעה, אבל כשהוכרו למלך

¹ בספורי המקרא שם המקום הוא, בעלי יהודה (שיכ"ו ב') או בעלהי (רה"א י"ג ו'), אבל בספר דברי הימים שם נוסף כפאמר המוסגר, קרית יערים, וע"י יהושע מ"ו ס' י"ח י"ד.

על כל עם ישראל ונתחזק בעיר המלוכה המבוצרת שלו, בירושלים, הרנישו הפלשתים בסכנת הדבר. מרנע זה ואילך התחילה סדרה של קרבות חדשים בין פלשתים וישראל, ובהם הנדילו אנשי דוד בנבורותיהם. בספורי המקרא מסוורים ע'ד מלחמותיהם של הנבורים הללו קטעי מעשיות, שהושאלו ממקור קדמון שלא הגיע לידינו, וכנראה היה מעין איליאדה היונית. בחיל דוד היה נרוד מיוחד של נבורים נבחרים, על-פי הכתוב שלשים במספר, בתוכם נמנה שר הצבא יואב, אחיו אבישי, וראשי הנבורים בניהו בן יהודע, אלעזר בן דודו ועוד. על כל אחד מראשי הנבורים מסופר במקרא בקצור על מעשה נבורתו: אבישי, עורר את חניתו על שלש מאות חללי, כלומר המית בקרב אחד שלש מאות איש; אליעזר בן דודו הכה בפלשתים, עד כי ינעה ידו ותדבק ידו אל החרב; בניהו בן יהודע הכה מצרי אחד, וכיד המצרי חנית, וירד אליו בשבט ויגזול את החנית מיד המצרי ויהרנהו בחניתו. הנבורים הללו מסורים היו לדוד בכל נפשם, פעם אחת, ורוד או במצודה ומצב פלשתים או בית לחם, ויתאוה דוד ויאמר: מי ישקני מים מבאר בית לחם אשר בשער, ויבקעו שלשת הנבורים במחנה פלשתים, וישאבו מים מבאר בית לחם אשר בשער, וישאו ויביאו אל דוד, ולא אבה לשתותם — ויאמר, חלילה לי מאלהי מעשותי זאת, הדם האנשים האלה אשתה, כי בנפשותם הביאום. הנבורים אהבו את מלכם ושמו אותם מכל משמר. אחרי קרב אחד, שבו כמעט נהרג דוד בידי ענק פלשתי, נשבעו אנשי דוד לו לאמר: לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל. לפני כל קרב וקרב היה המלך שואל את הכהן נושא האסור, אם יצא למלחמה, פעם אחת נבא האסור נצחון לפני קרב אחד בעמק רפאים, והנבואה נתקיימה: הפלשתים הוכו וברחו ועזבו את עצביהם, פעם אחרת, שוב בעמק רפאים, שאל דוד, ביהוה והונד לו: לא תעלה, הסב (את הפלשתים) אל אחריהם ובאת להם ממול בכאים, יהי כשמעך את קול צעדה בראשי הבכאים או תחרץ, כי או יצא יהוה לפניך להכות במחנה הפלשתים.

על ידי מעשי הנבורות הללו, ביהוד בקרבות קטנים, נורשו הפלשתים לנמרי מנבול ארץ ישראל, אבל דוד לא הסתפק בזה, כדי להכניע שונאי ישראל לחלוטין עלה על ארץ פלשתים וילכד את נת ובנותיה (כשמואל ב', ח' א' נאמר בשעות, מתג האמה, וציל, נת ובנותיה ככתוב בדה"א י"ח א'). זו היתה מהפכה נמורה ביחסי שני הצדדים הנלחמים: עם ישראל, שהגין עד כאן על עצמו בפני התנפלות הפלשתים, פתח עתה במלחמת תגרה וקרע חלק מאדמת

בב"א ד"א וז"ל ויכד י"ח א'

¹ ודאי הוא, ספר מלחמות יהוה או, ספר הישר.

פלשתים. לנצחון זה של ישראל נרמה, כנראה, עליתם של המצרים על פלשתים למלחמה בימים ההם.

אחרי מלחמות שנמשכו מאות בשנים נגדעה סוף סוף קרן עם קטן זה. שהיה גבור מלחמה ובקש להשתרר בארץ כנען. ישראל נושע ממתנגדו המדיני היותר מסוכן. כלו בתהו מאמציו המרובים של עם הפלשתים לחרוג מתוך הרצועה הצרה שעל שפת הים אל רחבי עמק יזרעאל הפורה ולהיות לאדוני הארץ. מעתה אין לפלשתים ערך מדיני יותר מלשאר העממים שעל גבולות ארץ ישראל — מואב, עמון ואדום.

כשנפטר דוד ממלחמותיו הממושכות עם הפלשתים פנה לקראת שכניו שבקרבן דרומית-מזרחית, עמון ומואב, שהציקו לפנים הרבה לישראל בעבר הירדן. לפי המסופר במקרא נרמה למלחמה זו התנהגותו של מלך עמון. כשמת נחש מלך עמון, שגרים בשעתו למלחמת שאול בגלעד (8 ו-9), שלח דוד מפני דרכי שלום מלאכות אל חנון בן נחש, שמלך תחת אביו, כדי לנחמו. כלומר להביע את רגשות השתתפותו בצערו. ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדוניהם: המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים? הלא בעבור חקור את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדו אליך. ויקח חנון את עבדו דוד ויגלה את חצי זקנם ויכרות את מדיהם בחצי עד שתותיהם וישלחם. כך התגלעה המלחמה. בני עמון כרתו ברית, את ארם בית רחוב ואת ארם צובא, ודוד שלח את חיל הגבורים שלו, ויואב בראשם, אל רבת בני עמון. כשער העיר פגע יואב בצבא עמון מצד אחד ובצבא ארם מצד שני: וירא יואב כי היתה אליו המלחמה מפנים ומאחור, ויבחר מכל בחורי ישראל, ויערך לקראת ארם; ואת יתר העם נתן ביד אבישי אחיו, ויערך לקראת עמון. וינש יואב והעם אשר אתו למלחמה בארם, וינוסו מפניו. ובני עמון ראו כי נס ארם וינוסו מפני אבישי ויבואו העיר, וילחם יואב ברבת בני עמון, וילכד את עיר המים. ויאסוף דוד את כל העם, וילך רבחה, וילחם בה וילכדה, ויקח את עשרת מלכם מעל ראשה, ומשקלה כנר זהב ואבן יקרה, ותהי על ראש דוד, ושלל העיר הוציא הרבה מאד; ואת העם אשר בה הוציא, וישם במגרה ובחריצי הברזל ובמגורות הברזל, וכן יעשה לכל ערי בני עמון (על פי שיב"י וי"ב). לפי המסופר בכתוב התקם דוד באכזריות גדולה כזו גם בבני מואב, שכנראה היו עוזרים לבני עמון במלחמתם; ויך את מואב וימדרם בחבל, השכב אותם ארצה, וימדר שני חבלים להמית ומלוא החבל להחיות; ותהי מואב לדוד לעבדים נושאי מנחה, ובודאי גם בני עמון היו לו למס.

עכשיו הגיעה השעה להתראות פנים עם אויב חדש, שהוסיע לראשונה

בימי דוד וגדולה היתה הסכנה שבו לעתידות ישראל, הוא עם בני ארם. השכנים הללו, שישבו צפונית-מזרחית לארץ ישראל, מפורים היו לעממים קטנים שונים, כדוגמת יושבי כנען לפני כבוש הארץ בידי ישראל, והיו להם מלכויות קטנות בשמח ארץ סוריא. מלכויות קטנות כאלו היו גם בערי דמשק, רחוב, חמת, צובה, מעכה. אחרי תבוכתם במלחמה שעשו עם דוד בעזרת העמונים ערכו מלחמה על דוד בכח עצמם. הדרעור מלך צובה כרת ברית עם מלך דמשק ושניהם שלחו חיל צבא גדול לקראת ישראל. כראש צבא ישראל עמד דוד בעצמו. אחרי כמה קרבות בעבר הירדן הכו ישראל את הארמיים לפי הרב. עיר דמשק, ראש ארם בעתיד, נלכדה בידי דוד, ושם דוד נציבים בארם דמשק, ותהי ארם לדוד לעבדים נושאי מנחה. מלך חמת קיבל עליו ברצונו עול דוד והיה לו למס.

אחרי מלחמה עצומה בניה המלח שעל יד ים המלח נכבשו גם האדומיים שבנבול הנגב. דוד שם נציבים בכל אדום וזמן רב היתה אדום אחת ממדינות ארץ ישראל. ספוח ארץ אדום קירב את מלכות ישראל אל ים-סוף ונמליו. ובשנים הבאות השתמשו בהם ישראל להפלגת אניות סוחר.

בה בשעה שדוד כבש והכניע את שכניו הלוחמים כרת ברית ידידות עם צור וצידון, שכניו השלויים היושבים צפונית-מערבית. לערי המסחר הללו נוח היה נידולה של מלכות תקיפה הכובשת את העממים הלוחמים. וברית זו שבין דוד ומלכות צור, רוכלת העמים, היה לה ערך כלכלי רב בשנים הבאות (8 28). כך נתהוו המעבר המדיני הגדול בישראל. עם ישראל, שיצר את ממלכתו לשם הנגה על נפשו, מסחד משנאיו הקמים עליו תמיד, לא רק הגיע לידי בטחון ושלוה על אדמתו ועמידה ברשות עצמו, אלא נעשה מושל גם בארצות הסמוכות והפיל סחד על העמים שהיו מתגרים בו. מלכות ישראל המאוחדת נעשתה לממלכה גדולה במזרח, הממלכה התקיפה ביותר בין אשור-בבל ומצרים. כל זה עלה להם לישראל בעיקר על-ידי מאמצי שבט יהודה, שנתן בית-מלכות חדש לאומה ונעשה ראש וראשון בין השבטים. יתכן, שלכך נתכוון המשורר הפלאי הקדום, השם בפי יעקב דברי שבח אלו ליהודה (כראשי מ'ט ח'):

יהודה, אתה יודוך אחיך, ידך בערף איבך, ישתחו לך בני אבך.

ולאותה תקופה עצמה נתכוון אולי גם המשורר שנבא בשם בלעם הקוסם

(במד' כ"ד י"ח-י"ז):

דרך פוכב מעקב וקם שבט מישראל,

ומחץ פאתי מאב, וקרקר כל בני שת.

וְהָיָה אָדָם יְרֵשָׁה, וְהָיָה יְרֵשָׁה שְׁעִיר אֲבִיו,
וַיִּשְׁרָאֵל עֵינָה חֵיל.

§ 20. החיים הפנימיים. בית המלך.

דוד הרים את מלכות ישראל המאוחדת עד לפסגת העון, שהיה תלוי בימים ההם בתוקף הצבא. כדי להחזיק עון חיצוני זה מוכרת היה לכלכל צבא רב. עיקר הצבא היה חיל המלך, שמתוכו יצאו הנכורים הנזכרים למעלה. אבל במלחמותיו של דוד השתתף גם העם המזויין. בשעת מלחמה חייב היה כל שבט להעמיד מנין קבוע של נושאי חרב מן עשרים ומעלה. שר כל הצבא בימי דוד היה בן אחותו יואב, איש-מלחמה טפוס, אמיץ לב ואביר לב כאחד. שאר הנכורים היו מפקדים נדודים מיוחדים. בראש הכרתי ופלתי, הוא חיל השכירים מן הכרתים והפלשתים והחתים, עמד בניהו בן יהידע, אחד משלשים הנכורים, שהאגדה המקראית מספרת עליהם נפלאות (§ 19).

שלטון משטר הצבא הוא התכונה המציינת את החיים המדיניים שבימי דוד. אבל גם בהיים האזרחיים ניכרים סימני חיים והתפתחות. בחצר המלך אנו מוצאים שרים גדולים לעיניים אזרחיים: מזכיר, סופר ויועץ, או רעה המלך. ביהוד נתפרסם היועץ החכם אחיתופל, שעצותיו נחשבו כדברי האורים. וגם שני נביאים היו בחצר המלך: גד ונתן, מדריכים בעיני דת ומוסר. דוד השתתף בעצמו בכל הדבר הקשה בעיני משפט. בפסקי דיניו התנהג לא רק על-פי עיקר הצדק, אלא גם על-פי המנהגים הגדונים בעם. שלא תמיד התאימו למדת המוסר העליון. ביהוד נראה הדבר במשפטים שהיה בהם משום נאולת הדם. הכתוב מספר מעשה נורא זה: ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחרי שנה, ויבקש דוד את פני יהוה, ויאמר יהוה: אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הנבעונים' (§ 18); ויאמר דוד אל הנבעונים: מה אעשה לכם ובמה אכפר? ויאמרו: יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום ליהוה בנבעת שאול; ויאמר המלך: אני אתן. ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול, ואת חמשת בני מיכל בת שאול, ויתנם ביד הנבעונים ויוקיעום בהר לפני יהוה. ימים רבים ישבה רצפה בת איה בשרה ישוב ובכה על בניה. מתחלת קציר עד נחך סים עליהם ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השרה לילה. רק על ספיבושת הוא מריב על בן יהונתן חסל דוד: על שבעת יהוה אשר בינותם, בין דוד ובין יהונתן בן שאול; ומספיבושת יושב בירושלים, כי על שלחן המלך המיד הוא אוכל, והוא ססח שתי רגליו. אף

על פי כן לא היו בני שבטו של שאול, בני בנימין, מרוצים מדוד והיו תולים בו את הקולר של השמדת בית שאול. קול בני רצפה בשדה. זה הבני על אבדן זרע המלוכה. נשמע עוד עובר ימים רבים כהד נעכר בנפש העם וגרם ליחס של רוננו אל בית המלכות החדש והמנצח.

לבני הנכר שבמלכות ישראל התיחס דוד בסבלנות גמורה. בחיל המלך, ואפילו בין ראשי הצבא, היו מצויים בני עממי-כנען שונים: חתים, פלשתים ועוד. רבים מהם איבדו במשך הזמן את סימני עממיהם ונתמזגו עם בני ישראל. על ידי כך גדל הרבה מנין בני ישראל. לפי המסופר בכתוב ערך דוד מספר העם לתכלית צבאית. מרן ועד באר שבעי, כלומר מצפון הארץ ועד דרומה, ותהי ישראל שמונה מאות אלף איש חיל שולף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף. אם נאמין לדיוק שבמספר זה ונחשב איש שולף חרב למשפחה בת חמש נפשות יצא לנו, כי מספר כל הנפשות בממלכה עלה עד ששה מיליונים, מהם השליש ביהודה.

כמו בכל ארצות הקדם כן גם בישראל היו החיים המדיניים משתרנים בעסקי משפחת המלך, שהיה ריבוי נשים נוהג בה כדרך הימים ההם. לדוד היו נשים ופילגשים יותר מלשואול. מנדודיו הביא עמו שתי נשים: אלמנתו של נבל הכרמלי, אביגיל (8: 15), ואחינועם מזורעאל. שתי הנשים הללו נמצאו עם דוד בצקלג ואחר כך בחברון. לחברון שבה אליו, בימי ריבו עם אישבעל, גם אשתו הראשונה, מיכל בת שאול. בחברון ובירושלים נוספו לדוד עוד נשים אחדות, ובתוכן בת-שבע, אם שלמה, שעל אודותיה יסופר למטה. מכל הנשים הללו היו לדוד בנים ובנות, רק מיכל היתה עקרה. מיכל זו, בת שאול ואחות אישבעל שדוד לקח מהם את כסא ממלכתם, לא היתה כנראה אוהבת את בעלה המלך באותה אהבה שהרנישה לפנים לבחור הענותן מבית לחם. שאיפותיו המדיניות והרוחניות של דוד מוזרות היו לה. אנדה תמימה אחת מספרת, כי בשעה שהעבירו את ארון הברית לעיר-המלוכה החדשה, לירושלים, בשמחה, בתרועה ובקול שופר—ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון, ותרא את המלך דוד מפוז ומכרכר בכל עוז לפני יהוה, ותבו לו בלבה. ותצא לקראת דוד ותאמר: מה נכבד היום מלך ישראל, אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהנלות ננלות אחד הריקים? ויאמר דוד אל מיכל: לפני יהוה אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו, לציות אותי נניד על עם יהוה על ישראל, ושחקתי לפני יהוה; ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה.

בנו הבכור של דוד היה אסנון בן אחינועם המלכה. אחריו נולדו אבשלום בן מעכה ואדוניהו בן הנית. לאחר זמן נולד לדוד בן מאשתו

החדשה בת־שבע. ובן צעיר זה, שנקרא בשם שלמה, עתיד היה לרשת כסא המלוכה. תולדות התקרבותו של דוד לבת־שבע תופסות מקום חשוב בספורי המקרא על דוד, שבהם שירה ומוסר־השכל כרוכים זה בזו. במעשה בת־שבע בא המספר הקדום לחשוף את הצד העכור שבטיבו של המלך הגדול בישראל: ...וישלח דוד את יואב ואת עבדיו עמו, וישחיתו את [ארץ] בני עמון, ויצורו על רבה (רב־עמון)... ויהי לעת הערב, ויקם דוד ויתהלך על גג בית המלך, וירא אשה רוחצת מעל הגג, והאשה טובת מראה מאד. וישלח דוד וידרוש לאשה, ויאמרו לו: הלא זאת בת שבע אשת אוריה החתי, וישלח דוד מלאכים ויקחה... ותשב אל ביתה, ותהר האשה ותשלח ותגיד לדוד: יהיה אנכי, ויכתוב דוד ספר אל יואב וישלח ביד אוריה, ויכתוב בספר לאמר: יהבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחוריו ונכה ומת, ויהי בשמור יואב אל העיר ויתן את אוריה אל המקום אשר ירע כי אנשי חיל שם. ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב, ויפול מן העם סעבדי דוד, וימת גם אוריה החתי. ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספור על בעלה, ויעבור האבל וישלח דוד ויאספה אל ביתו, ותהי לו לאשה.

כאן בא הכתוב ללמדנו מוסר ומספר לנו את המשל היפה שנשא הנביא נתן בהוכיחו את המלך על חטאו. פרי החטא היה שלמה, מלך ישראל בעתיד. ברור הדבר, שכל המאורעות הללו מחיי בית המלך הגיעו אלינו בהארה המוסרית של הנביאים המאזרחים, ואנו רואים כאן קלסטר פניו של דוד באספקלריה של הדורות שלאחריו. אבל אפילו אם נסלק מן הספורים את דברי האגדה והמוסר שבהם, עדיין יש בהם כדי להעמידנו על טבעו המורכב של דוד כמו שהיה במציאות ועל הרכבת היחוסים החברתיים שהיו עד כאן פשוטים ותמימים ביותר.

§ 21. מרידות אבשלום ושבע בן בכרי.

המשטר המשפחתי של בית דוד גרם לכמה סכסוכים ומחומות הממלאים שני חייו האחרונים של מנהיג גדול זה. התחרות האישית בין בני בית המלך הביאה לידי מהפכה בחצר המלך ואחר־כך גם לידי מרידה כמש. אמנון, בנו הבכור של דוד, פחו עליו יצרו ונפשו השקה באחותו בת אביו, תמר היפה; בתחבולת ערמה משך אותה אל הדרו ולאחר שמילא תאותו נירש אותה בהרפה תחת לשאת אותה לאשה כדן הימים ההם, שמותר היה לשאת אחות מאם אהרת. אבשלום, אחי תמר גם מאמה, נמר בלבו לנקום מאמנון כנוד אחותו המחולל. ויהי לשנתיים ימים ויהיו נוזים לאבשלום. ויקרא אבשלום לכל בני המלך, ויצו אבשלום את נעריו לאמור: ראו נא, כטוב לב אמנון ביין

ואמרתי אליכם הכו את אמנון — והמתם אותו, אל תיראו, הלא כי אנכי צויתי אתכם. ויעשו נערי אבשלום לאמנון כאשר צוה אבשלום. אבשלום ברח מחמת המלך אל אבי אמו, הוא תלמי מלך נשור שבארץ ארם מעבר הירדן, ושהה שם שלש שנים. בינתיים פג אבלו של המלך על מות אמנון ועל פי בקשת מקורביו, ביחוד יואב, סלח המלך לאבשלום והתיר לו לשוב לירושלים.

שיבתו של אבשלום לירושלים לא הביאה נחת רוח לאביו. בן המלך היה רודף אחרי הכבוד ומבקש לשבת על כסא המלוכה. ואוהב היה הוד והדר ועשה לו, מרכבה וסוסים וחמשים איש רצים לפניו. הכתוב מעיד עליו, כי כאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד, מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום. העם אהבו, ואבשלום בקש להשתמש בחבת העם כדי למרוד באביו ולעלות על כסא המלוכה. יתכן, שרעיון זה עלה על לבו מפני שחשש כי במות דוד יירשהו שלמה ולא הוא, לפי המסופר בכתוב התחכם אבשלום לעורר בעם רוגז כלפי דוד. המלך הזקן לא הספיק למסל בכל עסקי המלוכה ויש שבאו אליו טוענים ומבקשים ולא קבלם; והשנים אבשלום ועמד על יד דרך השעה, ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט, ויקרא אבשלום אליו ויאמר: אי מזה עיר אתה? ויאמר: מאחד שבטי ישראל עברך, ויאמר אליו אבשלום: ראה, דבריך טובים ונכוחים — ושומע אין לך מאת המלך; ויאמר אבשלום: מי ישימני שופט בארץ, ואלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב — והצדקתי. ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל אשר יבואו למשפט אל המלך ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל. אל אבשלום נלוו גם שרים ונדולים, בתיכם אחיתופל היועץ הפקח של דוד. כשהרניש אבשלום את כחו הלך עם הנוטים אחריו לחברון; ומשם שלח מרגלים בכל שבטי ישראל לאמור: כשמעכם את קול השופר — ואמרתם מלך אבשלום בחברון.

כששמע דוד דבר הקשר שקשר עליו בנו, נדהם ונפחד ואמר למקורביו: קומו ונברחה, כי לא תהיה לנו שליטה מפני אבשלום, מהרו ללכת מן יסתר והשיגנו והדיח עלינו את הרעה והכה העיר לפי חרבי. והכתוב מתאר לכל פרטיה מנוסה זו של המלך הזקן מעיר ממלכתו: ויצא המלך וכל העם ברנליה, זכל עבריו עוברים על ידו, וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הנתיים עוברים על פני המלך, וכל הארץ בוכים קול גדול. והנה גם צדוק וכל הלויים אתו נושאים את ארון ברית האלהים; ויעל אביתר עד תום כל העם לעכור מן העיר. ויאמר המלך לצדוק: השב את ארון האלהים העיר: אם אמצא הן בעיני יהוה — והשיבני והראני אותו ואת נוהו; ואם כה יאמר לא הפצתי בך — הגני, יעשה לי כאשר טוב בעיניו. והנה לקראתו חושי הארכי, קרוע כתנתו ואדמה על ראשו. ויאמר

לו דוד: אם עברת אתי והיית עלי למשא; ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום: עבדך אני המלך אהיה, עבד אביך אני מאז ועתה אני עבדך, והפרתה לי את עצת אחיתופל. והלוא עמך שם צדוק ואביתר הכהנים והיה כל הדבר אשר תשמע מבית המלך תגיד לצדוק ולאביתר הכהנים. הנה שם עמהם שני בניהם. אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר, ושלחתם בידם אלי כל דבר אשר תשמעו.

עם יציאת דוד מירושלים נבר המרד. נחלת הרונו בקרב חובבי בית שאול היחה ללהב. אך יצא דוד מירושלים הונד לו, כי מריבעל-מסיבושת בן שאול היושב בירושלים אמר: היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אביי. ואיש ממשפחת שאול, שמעי בן גרא, יצא לקראת דוד יצוא וקלל: ויסקל באבנים את דוד ואת כל עבדי המלך דוד וכל העם וכל הנבורים מימינו ומשמאלו, וכה אמר שמעי בקללו: צא צא, איש הדמים ואיש הבליעל! השיב עליך יהוה כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו ויתן יהוה את המלוכה ביד אבשלום בנך והגך ברעתך, כי איש דמים אתה! ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך: למה יקלל הכלב המת הזה את אדוני המלך? אעברה נא ואסירה את ראשו! ויאמר דוד אל אבישי ואל כל עבדיו: הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי ואף כי עתה בן הימיני. הניחו לו ויקלל, כי אמר לו יהוה! והמלך הגעכר הלך לדרכו, אל הירדן.

בינחיים נכנס אבשלום ברוב עם לירושלים. תפס את בית המלך ואפילו את בית הנשים והכריו עצמו למלך. ויאמר אחיתופל אל אבשלום: אבחרה נא שנים עשר אלף איש, ואקומה וארדפה אחרי דוד הלילה ואבוא עליו, והוא יגע ורפה ידים, והחרדתי אותו, ונס כל העם אשר אתו, והכיתי את המלך לבדו. ויאמר חושי אל אבשלום: לא טובה העצה אשר יעץ אחיתופל בפעם הזאת: ידעת את אביך ואת אנשיו כי נבורים המה ומרי נפש המה כדוב שכול בשדה; כי יעצתי: האסף יאסף עליך כל ישראל מרן ועד באר שבע. כחול אשר על שפת הים לרוב, ופניך הולכים בקרב; ובאנו אליו באחד המקומות אשר ימצא שם, ונחנו עליו כאשר יפול המל על האדמה ולא נותר בו ובכל האנשים אשר א: נם אחד". אבשלום שמע לעצה זו שהשיא לו חושי בערמה כרי לתת לדוד זמן להתכונן למלחמה. חושי והכהנים הודיעו לדוד על-ידבר הסכנה האורבת לו ודוד מהר לעבור את הירדן לארץ הגלעד. ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו, ויחבוש את החמור, ויקם וילך אל ביתו אל עירו, ויצו אל ביתו, ויחנק וימת; סקה זה צפה מראש, כי מרה תהיה אחרית אבשלום וידידיו.

ועד שאבשלום איבד זמן לבטלה בירושלים אסף דוד צבא במחנים שבבער הירדן, עיר המלוכה הקודמת של אישבעל בן תרתו. אף אבשלום אסף צבא

רב והלך לעבר הירדן לקראת דוד. לחילו הרב של אבשלום לא היה משמר נכון, בשעה ששרי הצבא המנוסים של דוד, ביחוד יואב ואכיש, כלכלו דבריהם בזהירות ובחכמה. הקרב המכריע היה ביער אפרים. חיל דוד נצח, ונדודי אבשלום נסו. ואבשלום רוכב על הפרד, ויבוא הפרד תחת שובך האלה הגדולה, ויחזק ראשו [בשערותיו הארוכות] באלה, ויחתן בין השמים ובין הארץ, והפרד אשר תחתיו עבר; כשסיפרו את הדבר ליואב לקח שלשה שבטים בכפו, ויתקעם בלב אבשלום, עודנו חי בלב האלה, ויסבו עשרה נערים נושאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימיתוהו; ויקחו את אבשלום וישליכו אותו ביער אל הפחת הגדול, ויציבו עליו גל אבנים גדול מאד. דוד התעצב מאד על מות אבשלום, עד ששכח דבר נצחונו, רגש האב שבו השתיק את כל המחשבות המדיניות, וירגו המלך ויעל על עלית השער ויבך; וכה אמר בלכתו: בני אבשלום, בני בני אבשלום, מי יתן מותי אני תחתך, אבשלום בני בניו".

אחרי מות אבשלום שהה דוד עוד זמן רב בעבר הירדן, הרחק מעיר המלוכה, כי לא היה בטוח עדיין, שכבר שב העם למנוחתו. אבל מפלת המורדים הפכה את רוח העם לשובת דוד, ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל לאמור: המלך הצילנו מכף אויבינו והוא מלטנו מכף פלשתים, ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום, ואבשלום, אשר משחנו עלינו, מת במלחמה; ועתה למה אתם מחרישים להשיב את המלך?!. המורדים עצמם נחמו על מעשיהם, אבל הודאה זו בזכות דוד לא היתה עדיין הודאה בזכות הבכורה של שבט יהודה. זקני שבטי הצפון — ישראל — במובן המצומצם — יצאו אל הירדן לקראת דוד ובקשו לקבל סניו בכבוד רב; וכשבאו אל הירדן נודע להם, כי זקני שבט יהודה קדמו להם וכבר העבירו את המלך הגלגלה, והנה כל איש ישראל באים אל המלך, ויאמרו אל המלך: מדוע ננבך אחינו איש יהודה ויעבירו את המלך ואת ביתו את הירדן? ויען כל איש יהודה אל איש ישראל: כי קרוב המלך אלי. ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר: עשר ידות לי במלך, ומדוע הקלותני ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכנו?!. ניעור הניגוד הקדום שבין השבטים ונתגלה בצורה של מהאמת רוב העם כלפי הדגמוניא של המיעוט. באותה שעה, בחוף העם שנתאסף בגלגל, קם איש נלהב אחד מבני בנימין ותקע בשופר וקרא בקול: אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי, איש לאהליו ישראלו!. פרצה מרידה חדשה, ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי, ואיש יהודה דבקו במלכם מן הירדן ועד ירושלים, דוד צוה לשריו לאסוף צבא רב ולרדוף אחרי שבע בן בכרי עד שיספיק לכבוש את הערים הבצורות. צבאותיו של יואב עברו כסערה בכל הארץ, והעם עזב את שבע

ונכנע לדוד. רק העיר אבל-בית-מעכה שבנחלה דן לא נכנעה, ובה נתבצרו שבע ונדודו. יואב ערך מצור על העיר, שפך סוללה וננש להפיל החומה בכלי משחית. ותקרא אשה חכמה מן העיר: שמעו שמעו, אמרו נא אל יואב, אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל, למה תבלע נחלת יהוה? ויען יואב ויאמר: חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית! לא כן הדבר, כי איש מהר אפרים, שבע בן בכרי, שמו, נשא ידו במלך, בדוד, תנו אותו לבדו ואלכה מעל העיר, ותאמר האשה אל יואב: הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה, ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה, ויכרתו את ראש שבע בן בכרי, וישליכו אל יואב, ויתקע בשופר, ויפוצו מעל העיר איש לאהליו, ויואב שב ירושלים אל המלך.

סוף סוף נדכאה התנועה המתנגדת למלכות בית דוד, והארץ שקטה לזמן מה. ככתה אש הריב שבין בתי ישראל, אבל מתחת לרמץ עדיין היו לוחשות נחלי המשטמה שבין צפון ודרום, ונחלים אלו סופן לדיות ללהב ולהביא לידי הפירוד הגדול בין ישראלי ויהודה.

828. המחלוקת בדבר ירושת כסא המלכות.

לעת זקנתו הלה דוד ובקש לישב בשלוה, קמץ עליו רוגזו של ריב יורשי הכסא. אחרי מות אמנון ואבשלום ראוי היה מצד הדין אדוניהו בן חנית להיות יורש עצר, ובכדי להתנשא על שאר בני המלך התחיל נוהג מנהגי מלכות: וכאבשלום בשעתו עשה לו, רכב ופרשים והמשיים איש רצים לפניו, וזו היתה כנראה זכותו היתרה של יורש הכסא. על צד אדוניהו עמדו רבי המלוכה: יואב שר הצבא, אביתר הכהן וקצת מבני המלך. אבל כת אחרת ממקורבי המלך בקשה להמליך את שלמה, בנו הצעיר של דוד מאשתו האהובה בת שבע. בראש כת זו עמדו ראש הנבורים בניהו והכהן צדוק, בני תחרותם של יואב ואביתר. כת זו מצאה לה סיוע בבת שבע ובנתן הנביא, שהשפעתם על דוד היתה גדולה, והם הצילו מפי דוד את ההבטחה, כי כסא המלוכה יסוב לשלמה. כשנודעה לאדוניהו וסיעתו תחבולת הכת המתנגדת החליטו לעשות מעשה רב, ובוה איבדו בידים את הכל, פעם אחת, כששמעו כי דוד המלך הולך למות, ערך אדוניהו זבח צאן ובקר, ויקרא את כל אחיו בני המלך ולכל אנשי יהודה עבדי המלך, ואת נתן הנביא ובניהו ואת הנבורים ואת שלמה אחיו לא קרא, ובמשתה זה הוכרו אדוניהו למלך. מעשה נס זה הכריע את הכף לצד שלמה. המלכה בת שבע והנביא נתן מהרו אל דוד וספרו לו את המעשה שנעשה, ובקשו לפרסם סיד את רצון המלך, כי שלמה יירש את כסאו אחריו, והמלך

סרק שלישי.

מלכות שלמה.

(לערך 1040—1000 לפני החורבן השני, 970—980 לפני מהינא.)

§ 28. המשטר האזרחי והכלכלי.

בראשית ימי מלכות שלמה נעשו מעשי הרצח האחרונים באותו ריב המשפחה שהתחיל בבית המלך עוד בימי דוד. שלמה לא יכול לשבת על כסאו בשלוה כל זמן שאדוניהו אחיו והגלויים אליו, יואב ואביתר, היו בחיים. אמנם כלפי חוץ השלים אדוניהו עם המצב, אבל שלמה חשש, כי לעת מצוא ישוב וינסה לתפוס את המלכות בסיוע כת חובביו. לפיכך השתמש שלמה במעשה נועז אחד של אדוניהו כדי לאבדו. אדוניהו בקש לשאת לאשה את אבישג השונמית, אשה יפה מבית הנשים של דוד המלך, שהיתה סוכנת למלך בשנות חייו האחרונות. שלמה ראה בזה משלוח יד בירושת המלך (כאישבעל בשעתו בנסיונו של אבנר לשאת את פילגשו של שאול) וצוה לבניהו ראש הנכורים להמית את אדוניהו — ויפגע בו וימתי. אחרי זאת צוה המלך להמית גם את שר הצבא יואב, שצידד בזכות אדוניהו, וינס יואב אל אוהל יהוה, ויחוק בקרנות המזבח — ויעל בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימיתהו. ולאביתר הכהן אמר המלך: ענתות לך, על שדיך, כי איש מות אתה, וכיום הזה לא אמיתך, כי נשאת את ארון אדוני יהוה לפני דוד אבי, וכי התענית בכל אשר התענה אבי, ויגרש המלך את אביתר מהיות כהן ליהוה. כך נפלו זקני בני-לויתו של דוד שכנו עמו את הממלכה, אלא שמולם הרע גרם להם להסתבך בריב ירושת הכסא. נהרג מטעם המלך גם שמעי בן נרא, שונא בית דוד מאז, חובב בית-המלכות הבנימיני. כנהוג בארצות הקדם בימי חלוף כסא המלוכה נשמדו מתנגדי המלך החדש¹ — והממלכה נכונה ביד שלמה.

¹ האגדה בדבר הצוואה המנונה של דוד (מלכים א' ב' א-ט') כרוחא ספורסת היא, אלא שאינה קולעת כלל אל משרתה, שהרי עיקר כוונתה להצדיק מעשי האכזריות וכאמת היא מעכירה אותם ביותר, מכיון שהם לפי דבריה פרי קנוניא בין המלך המת ויורש כסאו.

יחרי שנות מלחמת האזרחים וריב בתי-המלכות היתה הארץ צמאה לחיי שלוח. התחילה תקופת בנין המדינה, והמלך הצעיר התמכר לעבודה זו בכל גפשו. שלמה ירש מאביו מדינה בטוחה מפרד אויב. צריך היה לשמור ולפתח פרי נצחונותיו של דוד ולתת לעם את היכולת לעסוק במנוחה במלאכתו — בעבודת האדמה ובמסחר. ודבר זה הושג בימי שלמה. שלמה לא היה איש מלחמה, מלך השלום היה כשמו. דוד נתפרסם כנבור מלחמה, כמאחד המדינה, ולשלמה יצאו מוניטין של בונה בית חיי העם וכלכלת המדינה.

בימי מלכות שלמה הוכה משטרה-השבטים הישן מכה רבה. במקום חלוקת המדינה לנחלות השבטים נקבעה חלוקה חדשה לפי דרכי השלטון והמס שלא עלתה בד בכר עם נבולות השבטים: ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו. חודש בשנה יהיה על האחד לכלכל, ועזריהו בן נתן על הנצבים, ואדונירם בן עבדא על המסי. בין רבי המלוכה שבחצר שלמה נמצאו גם קצת משרי דוד. בניהו בן יהוידע, שהיה בימי דוד. ראש הנבורים, היה בימי שלמה ממונה על הצבא במקום יואב שהומת. במקום אביתר הכהן נמנה צדוק, והיה מכהן. לפני משכן יהוה בבמה אשר בגבעון¹. עם אביתר נמסקה שלשלת בית עלי הכהן הכרוך במסורות שילה. צדוק יסד בית כהנים חדש בירושלים שהאריך ימים הרבה — עד מלכות בית החשמונאים. כמו לדוד כן היו גם לשלמה סופרים, מזכירים ויועצים (רעי המלך).

בצד סידור שלטון המדינה הלכו ונתרחבו המסחר ותרומת המעשה. הכתוב מספר: "וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת תחת גפנו ותחת תאנתו, מדין ועד באר שבע כל ימי שלמה". אין זאת אומרת, שהיה העם עוסק בעבודת האדמה בלבד. אמנם היתה עבודת האדמה יסוד כלכלת העם במלכות ישראל, אבל בצדה התחיל מתפתח מסחר חיצוני ופנימי. בתקופה זו באו בני ישראל במשא ומתן עם שתי מדינות-התרבות הגדולות שבארצות הקדם — עם מצרים וצור. כנראה חידשה ארץ מצרים בימים ההם את התקפתה על ארץ כנען, ומהתקפה זו ארבה הסכנה ביחוד לארץ פלשתים, כי קרוב הוא, ואחר כך גם לאדמת ישראל הסמוכה. עיר גזר הכנענית שעל נבול פלשתים נלכדה בידי מצרים, אבל שלמה בקש לחיות בשלום עם מלכי מצרים וכתר ברית עמהם וגם נשא לאשה את בת פרעה וקיבל את העיר גזר כמתנת, שלחיים. היתוסים האישיים הללו בין מלכי ישראל ומצרים גרמו גם ליתוסי מסחר בין שני העמים, ממצרים

¹ דהייא פיז ליט. מה שנאמר במ' מלכים א' ד' ד': "וצדוק ואביתר כהנים סותר לנאמר לפעלה בכתוב (שם ב' כ"ז): "ויגרש שלמה את אביתר סחיות כהן ליהויה. כנראה נשתרבה לרשימת שרי שלמה מסקא זו מרשימת שרי דוד (שיב כי ביה).

הוציאו לארץ ישראל ודרך ארץ ישראל לארצות אחרות סוסים ורכב במספר רב עד שהוכרח שלמה לבנות ערי רכבי ו. ערי פרשים מיוחדות לכך. בתקופה זו נתגלה ביותר ערכה הכלכלי הרב של ארץ ישראל כאם ארצות להעברת סחורות בין ארם נהרים ומצרים, בין אסיה ואפריקה. כמה דרכי-מסחר כאלו עברו דרך ארץ כנען, ועל פי מצות שלמה נבנו ערי מסכנות מיוחדות למלון השיירות ולשמירת הסחורות; באותם המקומות נמצאו, כנראה, גם בתי מכס. כל זה שימש מקור עושר למלכות ישראל.

כשם שההתקרבות אל מצרים פתחה את מסחר היבשה של ארץ ישראל, כך השפיעה הברית עם צור על בני ישראל בנוגע למסחר הים ולהפלגה בים בכלל. אחרי מאות שנות מלחמה עם שכניו הלוחמים בקרן דרומית מערבית — הפלשתים, בא ישראל ביחסי תרבות עם שכניו שבקרן צפונית מערבית — הצידונים השלמים, בעלי מסחר וחרושת, המשא ומתן עם צור וצידון, שהתחיל עוד בימי דוד, נעשה מפותח ומורו ביותר בימי בנו. המלך שלמה כרת ברית עם חירם מלך צור העשירה וברית זו הביאה תועלת לשתי המדינות. בני צור שלחו לארץ ישראל בדוכרות דרך הים עצי ארזים ועצי ברושים מן הלבנון וחרשי עץ ואבן, ובני ישראל הרחיבו בסיוע בני צור את מסחר הים שלהם. בציהמסחר של צור, שהפליג עד לתרשיש שבאססמיא הדרומית, נמצאה גם אניה של שלמה המלך, שהביאה לירושלים מזמרת ארצות אפריקה. סוחריו צור וישראל שלחו ביחד אניות גדולות לארץ אוסיר במקום בלתי ידוע כחוף לשון ים ערב, כערב הדרומית או בכוש. האניות יצאו מעציון-נבר ומאילת שבמפרץ עקבה על שפת ים סוף בננב ארץ ישראל. מקומות אלו היו בארץ אדום. שנכבשה עוד בימי דוד, ובני ישראל יכלו להשתמש בהם להפצם. הצי המאוחד של צור וישראל הפליג מכאן לאורך שפת ים סוף לצד דרומי-מזרחי, עד לחופי ערב והודו שמשני עברי לשון ים ערב. כל הפלגה והפלגה נמשכה כשלוש שנים, וכשהיה הצי שב מדרכו הרחוקה היה מביא עמו זהב ושאר מתכות יקרות, שן הפיל ומיני עץ יקרים, בשמים ותבלין ושכיות-חמדה שונות. כל הסחורות היקרות הללו היו מובלות על דבשת נמלים מחופי ים סוף דרך המדבר לירושלים. בני ישראל נתפעלו מזמרת הארצות הרחוקות, והעשירים התחילו מתרנלים לחי מותרות. הלא כה דברי הכתוב בהגומות: ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשמלה לרובי. בישראל התחילה מתפתחת תרבות עירונית מורכבת על גבי תרבות הכפר. בצד הכלכלה הטבעית נצבה כלכלת המסחר והחרושת.

§ 24. בנין בית המקדש בירושלים.

מתחלת ימי מלכותו השתדל שלמה להשאיל לירושלים מראה קרית מלך דב כמתכונת שאר ערי הבירה בארצות הקדם. חשקו זה לפאר את עירו בבנינים נהדרים נהפך בו לתאוה, שהתמכר לה ברוב ימיו. קודם כל נגש שלמה לקיים את הדבר שצוה לו אביו על-פי הכתוב — לכנות בית גדול ליהוה בירושלים. המקדש של דוד לא היה אלא אהל צנוע, ובו ארון יהוה ושאר כלי קדש — וזכר לחיי-הנדודים הקדומים בתוך הסביבה החדשה של חיי-ישוב. שלמה החליט לבנות על ההר שבמזרח העיר בצד היכל-המלך החדש מקדש איתן רחבידיים. לבנינים הללו היתה נצרכת כמות מרובה של אבנים, עצים ומתכות. אבנים נמצאו לרוב בכנען עצמה; אלתי פועלים, בני צור ובני ישראל, חצבו את האבנים כהרים, סתתון נזית והביאון למקום הבנין. עצים הביאו מצור. שהיתה שולחת סאו עצי לבנון אל הארצות הסמוכות. על-פי החוזה שבין שלמה וחירם מלך צור היה חירם שולח לירושלים ארזים וברושים בדרך הים (כנראה, עד יפו). הנמל היותר קרוב לירושלים על שפת ים התיכון). על-פי הכתוב העניד שלמה בכריתת עצים מן הלבנון שלשים אלף איש מישראל, וישלחם לבנונה עשרת אלפים בחדש הליפות. הודש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו. חירם שלח לירושלים גם חרשי עץ ואבן מומחים למלאכתם. בשכר זה נתן שלמה לחירם שנה בשנה עשרים אלף כור חטים מכלת לביתו ועשרים כור שמן כתית. חוץ מזה המציא חירם לשלמה את הזהב הדרוש לקישוט בית המקדש מכפנים ושלמה נתן לו עשרים עיר בארץ הגליל הסמוכה לצור. חלקת-ארץ זו, המכונה פְּבֹל, נכנסה אחר-כך בנבול הגליל העליון.

לאחר שהוכן כל החומר לבנין התחילה המלאכה. בית המקדש נבנה אבני נזית והקירות מכפנים היו מצופים עצי ארזים, ועליהם היו מצוירים סתוהי-מקלעות, כרובים ותימורות ופטורי ציצים. כל הציורים הללו היו מוזהבים. לפי הכתוב נחלק בית המקדש ל.היכלי ול.דבירי. ה.דבירי הוא קדש הקדשים, נמצא לפני ולפנים; בו עמדו שני כרובים עצי שמן מצומים זהב; ומתחת לכנפיהם עמד ארון יהוה. בדביר, משכן יהוה, שרר חמיד ענן וערפל מסתורי. בהיכלי החיצון עמדו מזבח הקטורת ושולחן של לחם הפנים. בחצר הרחבה של בית המקדש עמד מזבח-נחושת גדול, ים של נחושת לרחצה ועוד תשמישי קדושה. בחצר זו היה העם מתאסף בימי חג ועצרת.

ככלות בנין בית המקדש הוחל בנין בית המלך. חרשי צור וצידון בנו לשלמה ארמון נהדר בצד בית המקדש; בית המלך חסה איפוא בצל בית

המקדש. בבית המלך היו כמה בנינים המחוברים זה בזה מבפנים. אחד האולמים שבארמון בנוי היה בצורת אכסדרה של שתי שורות עמודי ארז ונקרא בית יער הלבנון. באולם המשפטי או אולם הכסאי עמד כסא הכבוד של המלך. כאן היה המלך שופט את משפטיו ומקבל את מלאכי המדינות. בצדי הארמון הגדול נמצאו שני בנינים, באחד בהם נר המלך בעצמו ובשני – אשתו המלכה. בת פרעה. אחד הבנינים הוקצה בודאי לבית הנשים והפילגשים. כל השכונה של בית המקדש והארמונות היתה מוקפת חומה.

בנין בית המקדש נמשך על-פי הכתוב שבע שנים, ובנין בית המלך – י"ג שנה. ככלות הבנין הוחנה הנוכת הבית ברוב פאר והדר. בחודש השביעי – מספר ספור הכתוב המתובל בכמה הוספות מאוחרות – נקהלו לירושלים המון בני ישראל מכל כנפות הארץ. לתוך בית המקדש הביאו את כלי הקודש מן האוהלי שב. עיר דוד: ויביאו הכהנים את ארון ברית יהוה אל מקומו, אל דביר הבית, אל קודש הקדשים, אל תחת כנפי הכרובים. ויהי בצאת הכהנים מן הקודש והענן מלא את בית יהוה, ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן. כי מלא כבוד יהוה את בית יהוה. אז אמר שלמה:

יהוה אָמַר לְשֹׁפֵן בְּעַרְפֵּל¹.

בָּנָה בְּנִיתִי בַּיִת זְבוּל לָךְ.

מְכוּן לְשִׁבְתֶּךָ עוֹלָמִים².

אחר כך יצאו המלך והעם לחצר הבית, והכהנים העלו זבחים על המזבח. מאורע זה עשה רושם גדול על בני הדור, אבל ביותר קישטו דמיון בני הדורות המאוחרים, שהעריכו כל ערכו של המרכז הדתי בירושלים בדברי ימי ישראל.

¹ בנוסחאות אחרות של חרנום השבעים נאמר לפני תרוו זה: 'יהוה שם שמש ברקיע'. ופיי זה יש להמשיך אפוא: 'והוא (כעצמו) אמר לשכון בערפלי'.

² הרברים הללו (מלכים א' ח' י"ב-י"ג) ניכרים כדברי אמת; אם לא נאמרו כפי שלמה שסש, הרי הם מתאימים בכל אופן למושגים הרתיים של אותו דור, שראה את יהוה כזין אלהות לאוסיית מקומית, שעברה לתוך הבית החדש מסוך לסלך החוסה בצלה. התפלה הזכה המיוחדת לשלמה לפשה בכתוב (סיו"ג) מחוברת ברות הנביאים והיא פרי זמן מאוחר. כשקם שושן אלהי העולם ומלואו, מה שנאמר בפסוק כ"ז: 'הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בנית, יותר לתרוזים הגיל וחוזר על דברי ישעיה השני (סיו א'): 'כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הרום רגלי, אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: בשני הכתובים הללו אנו מוצאים ביטול גמור של כבודת בית המקדש כפי שהבינו את ערכה בתקופה שקדמה לנבואה'.

§ 25. המתה וצלתה של מלכות שלמה.

ירושלים הבנויה הדר היתה לקריה הומיה, למרכז החיים המדיניים, המסחריים והרוחניים של הארץ. מושכת היתה אליה את יושבי ערי המדינה וכן גם זרים מארצות רחוקות. ארץ ישראל, שהיתה מסוגרת עד כאן בחוג עממי כנען, נתדבקה כעת בתרבות העליונה של עמי קדמת אסיה. הכל שמו לב לאישיותו של שלמה, שעשה כמתכונת מלכי מצרים ובבל, וכנה בנינים נשנבים, וקבע את שמו לזכרון נצה במצבות אבן. אניות הסוחר של ישראל וצור והשיירות, שהלכו ביבשה לארצות רחוקות, פרסמו את שמו של המלך הגדול, העשיר, המשכיל והחכם. באגדה המאוחרת היו מכנים את שלמה בתואר 'החכם'. והנחוב מעיד עליו: 'ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים; וידבר שלשת אלפים משל, והיו שירו חמשה ואלף, וידבר על העצים, מן הארו אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר, וידבר על הבהמה ועל העוף, ועל הרמש ועל הדנים, ויבואו מכל העמים לשמוע את חכמת שלמה, מאת כל מלכי הארץ אשר שמעו את חכמתו'. פעם אחת באה לירושלים מלכת ארץ שבא שבערב הדרומית (ולפי האגדה החבשית בארץ כוש), והנחוב מספר ע'ד בקור זה כדברים האלה:

ומלכת שבא שומעת את שמע שלמה ותבוא לנסותו בחידות, ותבוא ירושלימה בחיל כבד מאד, גמלים נושאים בשמים וזהב רב מאד ואבן יקרה, ותבוא אל שלמה, ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבכה... ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה... ותאמר אל המלך: 'אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך, ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני, והנה לא הוגד לי החצי, הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי, אשרי אנשיך, אשרי עבדיך אלה, העומדים לפניך תמיד, השומעים את חכמתך'. ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה, והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה, ותפן ותלך לארצה, היא ועבדיה'.

הגרעין ההיסטורי שבאגדה זו הוא, כי הפלגת האניות הצוריות והישראליות מן הנמלים שעל שפת ים סוף אל ארצות ערב הדרומית והסמוכות אליה קירבה את מושלי הארצות הרחוקות הללו אל מלך ישראל.

אגדות מעין זו נשתמרו גם במקורות יוניים ומאנדרוס מאפסוס ודיוס) ע'ד הירם מלך צור, בן דורו וידידו של שלמה. שם נאמר על סמך ספריו זכרונות צוריים קדומים, כי שלמה התחרה בחירם בפתרון חידות מחוכמות. כנראה, כל הספורים הללו הם מחוג האגדות המתהלכות בארצות הקדם ע'ד מושלים חכמים ונבונים. אחת האגדות הללו הוא גם המעשה המפורסם של

גולמים
בית
המלך.
ארמון
מלכה.
ה של
— יין
— עי
המון
ש מן
אל
ם מן
הענין.
זובח.
בני
ימי
קיס.
שלמה
להות
חכמת
אלהי
הזה
סמים
הללו
ואר.

משפט שלמה, שהקדימו הכתוב לדברי ימי מלכותו (מל"א ג' ט"ז וס"ז). עד כמה היו אנדות כאלה נפוצות בימי קדם נראה מן העובדא, שמתחה משפט כזה נמצא בחורבות פומפיא מחוקה בששר על הקיר. נמצא, שתוכן זה היה ידוע גם לרומיים הקדמונים. אנדות דומות לזו מצויות גם בספרות הודו וחינא, ובאנדות שלמה כרוכה גם הקבלה המאוחרת, המיחסת לשלמה חיבור ספרי החכמה שבמקרא — משלי וקהלת.

מדות ארצות-התרבות הסמוכות התפשטו גם בארץ ישראל, וביחוד בירושלים. שלמה המלך התנהג בהדר מושל מורחי, והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות, מואביות, עמוניות, אדומיות, צידוניות, חתיות, והיו לו נשים שרות שבע מאות ופילגשים שלש מאות. מובן ממילא, שמספרים אלו מנוזמים סאד. לפי מנהג שאר המדינות התיר המלך לנשיו הנכריות, ולנכרים בכלל, לעבוד את אלהיהם כחסצם. הצידונים ושאר הנכרים שבירושלים בנו להם במות וקבעו בהן צלמי אלהיהם. הכתוב מספר בהתמרמרות: או יבנה שלמה במה לכמושו, שקוץ מואב, בהר אשר על פני ירושלים, ולמולך, שקוץ בני עמון, וילך שלמה אחרי עשתורת אלהי צידונים, ויעש שלמה הרע בעיני יהוה.

בסוף ימי מלכות שלמה התחיל מתגלה יותר ויותר הצד הרע שבנהדר המלכות. עם כל הזוהר החיצוני של ירושלים וההתפתחות הרבה של חיי הכרך, החרושת והמלאכה — רחוק היה העם מלחיות חיי טובה. כל אותו ההוד החיצוני עלה לעם בדמים מרובים, הסוחרים הגדולים ונגידי החרושת התעשרו מן המסדר המפותח, אבל המון העם בערים ובכפרים קיבל מן המשטר החדש לא את הטוב אלא את הרע. עם הארץ נאנח תחת סבל המסים והארנוניות שננו ממונו לכלכלת חצר המלך והפקידים המרובים ולהוצאות הבנינים. עם ישראל, שחי עד כאן חיים פשוטים וחמימים, לא הסכין לתרבות מורכבה זו העולה ביוקר. עבודות החובה והמסים לבנין בית המקדש וארמון המלך רוששו את הארץ במשך כמה שנים, ובא הבזבוז של בית המלך והוסיף להעיק על העם בכל פעם ופעם.

באותה תקופה, או בהשפעתה, יתכן שנכתב המשא הנלהב כנגד שלטון המלך, המיוחס לשמואל הנביא (עי' למעלה § 19): זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם: את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו, ולשים לו שרי אלפים ושרי חמשים ולחרוש חרישו ולקצור קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו, ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות, ואת שדותיכם

¹ בתרגום השבעים נאמר בפירוש, כי נבנתה גם במה לעשתורת הצידונית.

וזאת כרמיכם וזיתים הטובים יקה ונתן לעבדיו, צאנכם יעשר, ואתם תהיו לו לעבדים' (שי"א, ח' י"א ואילך). בתיאור זה נשמע הד קול מחאת העם, והוא מתאים לרוח הנביא אחיה השילוני (§ 26) שהתקומם לשלמה בסוף ימי מלכותו.

§ 26. תקלות מדיניות.

הצדדים השילויים שבמשטר החדש נתבלטו יותר מפירותיו הטובים. גם מבית וגם מבחוץ נבעו פריצים. מצד אחד הקיפה המרירות שבעם את החלקים שבו הנוחים להתלקח – את שבטי ישראל הצפוניים, שעדיין לא כבה בהם ניצוץ ההתבדלות ושלא היו מרוצים משלטון שבט יהודה; ומן הצד השני התחילו מושלי המדינות הסמוכות, שנכבשו בימי דוד, מרימים ראש בימי השלום של מלכות שלמה, מתוך בטחונם שרוח המלחמה פג בישראל.

הרונו הפנימי שבעם מצא לו בימיו בירבעם בן נבט. איש צרדה משבט אפרים, בן דלת העם. זמן־מה היה פקיד המלכות ומשניה על הבנינים הפומביים בירושלים, וכשראה שלמה את זריזותו וחריצותו, ויפקד אותו על סבל בית יוסף, כלומר על כל שבט אפרים, וכאן מעל ירבעם באמון המלך. הרונו כלפי המלכות היה גדול ביותר בשבט אפרים, שלא השלימו מאז עם בכורת יהודה ושלטון מלכות בית דוד. וירבעם אף הוא אפרתי היה והבין לרגש בני שבטו, ולאט לאט נתבשל בו רעיון המרידה במלכות המאוחדת המכבידה את עולה על העם. ירבעם התרועע עם הנביא אחיה השילוני, שיצא כנגד שלמה, כנראה, מפני הגנתו על עובדי האלילים. אחיה תמך בימין ירבעם ונבא להצלחתו. לפי המסופר בכתוב הלביש אחיה את נבואתו בצורת סמלים: וירבעם יצא מירושלים, וימצא אותו אחיה השילוני בדרך, והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם כשרה, ויתפוש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים, ויאמר לירבעם: קח לך עשרה קרעים, כי כה אמר אלהי ישראל: הגני קרע את הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה השבטים, והשבט האחד יהיה לך. נבואה זו עוררה את ירבעם, וכבר התחיל להתכונן למרד, אלא שהדבר נודע לשלמה ובקש להמיתו, עד שהוכרה לברוח למצרים.

במצרים מלך בעת ההיא מלך מן השושלתא הכיב ושמו שישק. בימיו פסקו היהוסים הטובים שבין ישראל למצרים, ולפיכך קבל בסבר פנים יפות את ירבעם, המורד במלכות שלמה. עוד קודם לכן מצא מקלט במצרים בורח אחר שמרד בשלמה, והוא הדרד בן זרע המלוכה באדום. עוד בילדותו ברח שמה, אחרי המלחמה שרוד ויואב נלחמו באדום וכבשו את הארץ ושמו אותה למס.

בן המלך האדומי לא השלים עם השעבוד וחלם עיד שחרור ארצו. כל זמן שבמצרים שלט בית המלכות הקרוב למלכות ישראל קרבת משפחה לא יכול הדר למצוא שם סיוע לשאיפותיו. אבל כשעלה שישק על כסא המלוכה נפתח לו פתח תקוה. בעזרת מלך מצרים החדש שב הדר לארצו. עורר שם מרד כנגד ישראל והתנפל על אדמת ישראל בראש גדודים אדומיים.

ימי השלוה הממושכים של מלכות שלמה רופפו את רוח המלחמה שבישראל, ובוהה השתמשו שכני ישראל הצוררים להם. בשעה שהאדומיים הציקו למלכות ישראל כנגב מרדו הארמיים בצפון. אחד משרי הצבא של הדרעור, מלך ארם צובא, שנוצח על ידי דוד (8 19), מרד באדוניו. ושר צבא זה, רוון בן אלידע שמו, כבש את דמשק, גירש משם את נציב ישראל והכריז עצמו למלך. מדמשק היה רוון מתנפל מומן לומן על גלילות ארץ ישראל הסמוכים. שלמה, שהמלחמה היתה זרה לרוחו, לא דאג כל צרכו להכות את המתנפלים אחר, והנחיל לבאים אחריו תקלות וסכנות מדיניות.

בסוף ימי מלכות שלמה שוב התקדרו השמים עבים, שלמה לא ראה בחייו את המשבר שהתחולל על מלכות ישראל. בשנת 980 לערך מת לאחר שמלך כארבעים שנה. במותו נמלאו מאה שנה לקיומה של מלכות ישראל מאוחדת, תקופה של נידול עצום, שקבע מקומו של ישראל בין התרבויות הגדולות של ארצות הקדם.